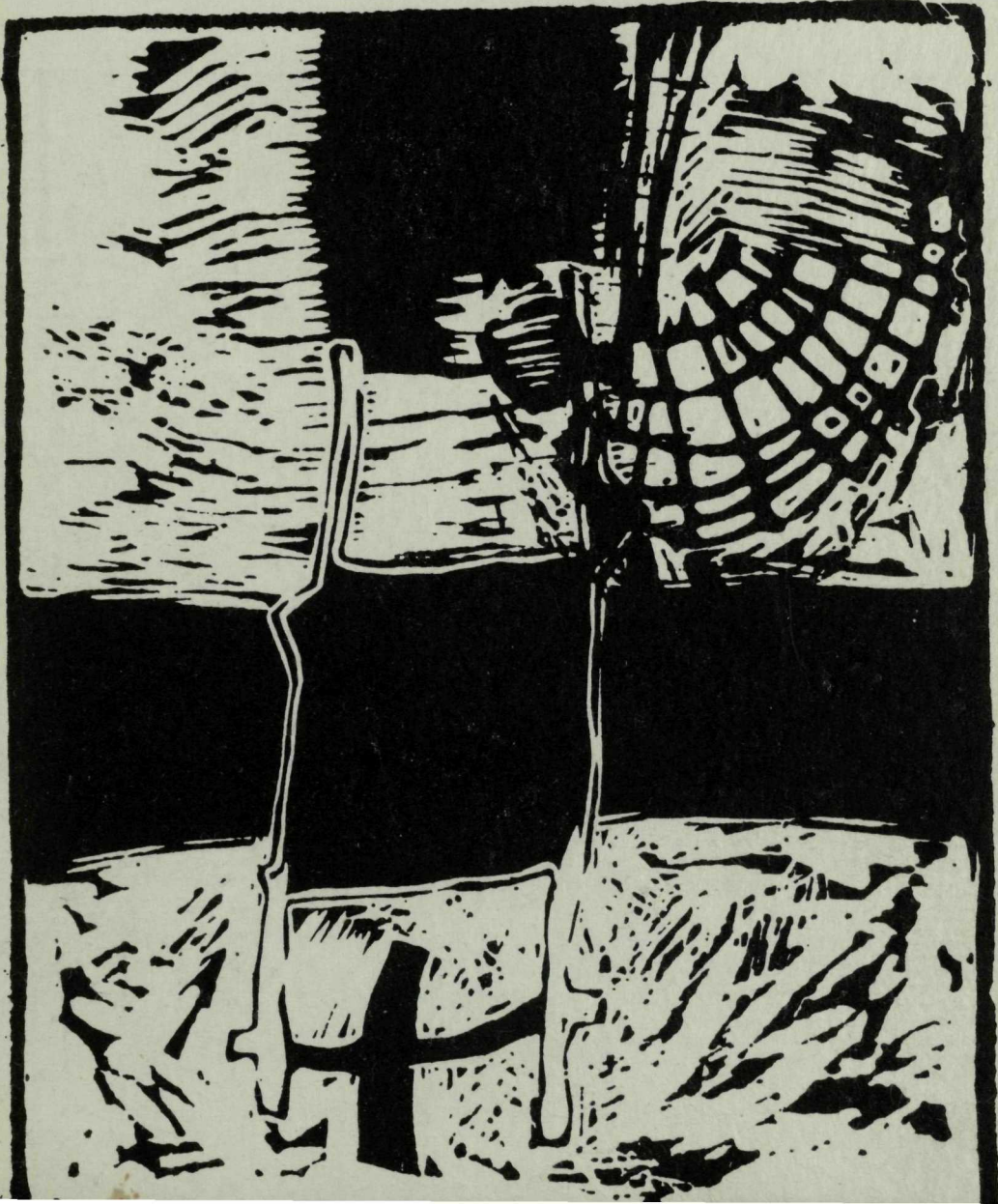

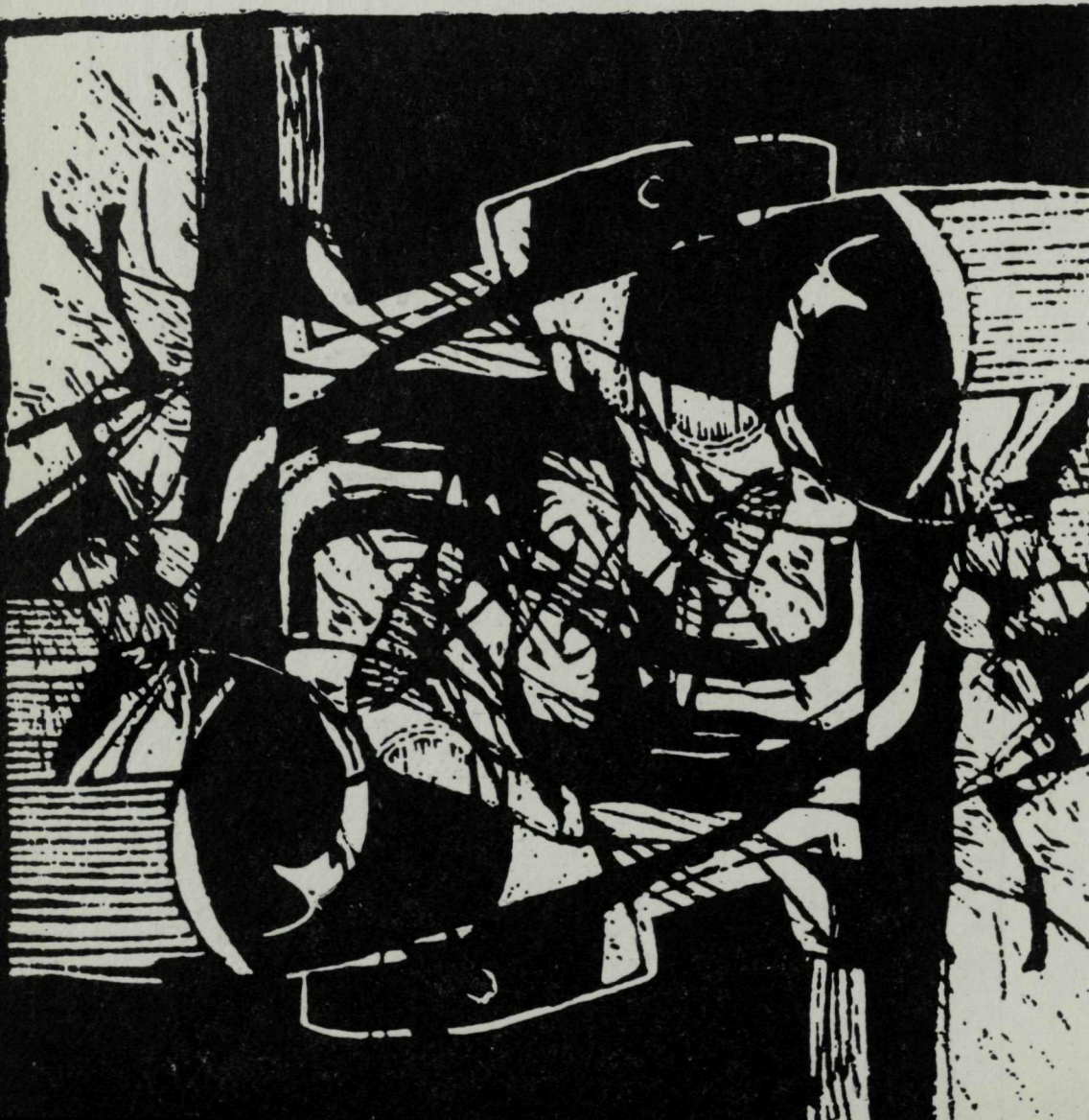
JÁSZKUNSAĞ

Társadalompolitikai
művészeti és irodalmi
folyóirat

2

XXIX. évfolyam
második szám
1983. június

TARTALOM

- 3 Dienes Eszter, a KISZ Szolnok megyei Bizottsága 1983. évi díjasának versei
Bemutatja: Körmendi Lajos
- 5 Dudás Sándor versei — Csepeli Szabó Béla ajánlásával
- 7 Baksán Mária versei

VALÓ VILÁG

- 8 A mai magyar katolikus bölcselet új vonásai — László Gyula tanulmánya
- 20 Város a város szélén... (Emberek és küzdelmek a szolnoki Gyermekvárosban) — Adamik Mária riport-írása

FÓRUM

- 29 A kereskedelem munkaerőgazdálkodásának néhány jellemző vonása Szolnok megyében — Dr. Nagy Rózsa tanulmánya

HAGYOMÁNYOK

- 40 Zsigmond Ferenc, a tankönyvíró — Szörényi László tanulmánya

MŰVÉSZET

- 46 Portré Nagy Gábor színművészeiről — Bemutatja: László Gyula
- 47 „Harc a szélmalommal — de nem szélmalomharc” — Bácskai Bertalan grafikust, a KISZ Szolnok megyei Bizottsága 1983. évi díjasát bemutatja: Palágyi Béla

KÉPEK

A borító 1., 2. és 3. oldalán, s a 3., 6., 7., 19., 39. és a 45. oldalon Bácskai Bertalan grafikái; a 46. oldalon Dede Géza fotója.

E számunk szerzői:

Adamik Mária
középiskolai tanár, Szolnok

Baksán Mária
költő, pedagógus, Szolnok

Csepeli Szabó Béla
költő, műfordító, Budapest

Dienes Eszter
költő, népművelő, Törökszentmiklós

Dudás Sándor
költő, nyomdász, Szolnok

Körmendi Lajos
író, népművelő, Karcag

László Gyula
főiskolai adjunktus, Szolnok

Dr. Nagy Rózsa
főiskolai adjunktus, Szolnok

Palágyi Béla
újságíró, Szolnok

Szörényi László
tudományos kutató,
MTA Irodalomtudományi Intézete,
Budapest

JÁSZKUNSAĞ

Szerkesztő bizottság: Berényi Ferenc, Dorkovics Ágnes, Erdélyi Sándor, László Gyula (felelős szerkesztő), Nánási Mihály, Tálás László, Zádor Béla, Valkó Mihály (elnök).

Szerkesztőségi óra: szerda 16—18 óráig

A Szolnok megyei Tanács V. B. művelődésügyi osztályának folyóirata. — XXIX. évfolyam, 2. szám. Megjelenik negyedévenként — Szerkesztőség: 5000 Szolnok, Kossuth téri Irodaház. Telefon: 12-069. — Kiadja a Szolnok megyei Lapkiadó Vállalat. A kiadásért felel: Virágh Iván. — Terjeszti a Magyar Posta. — Előfizethető a Posta Központi Hírlap Irodánál (1900 Budapest, V., József nádor tér 1.) és bármely postahivatalnál. Előfizetési díja: 1 évre 34,— Ft, csekk-számlaszám: 215-96162. — Készült a Szolnoki Nyomdában (5000 Szolnok, Vörös Csillag út 28.) — Felelős vezető: Gombkötő Béla igazgató.

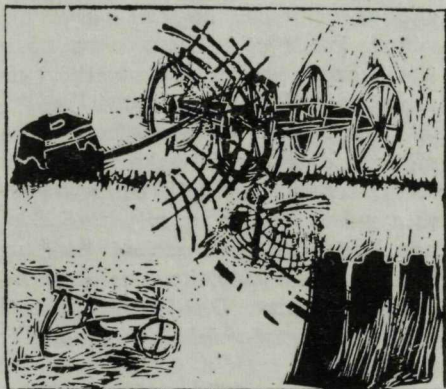
ISSN 0448—9144

Index: 25 910

Szerelem, partok

A Semmi szélére szorítva,
a mondhatatlant ficamítva,
kihez szól dalom, ég alatt zengve?
Uram, ki lépteim megeste,
hol, milyen ribancot gazdagít?
Nélküle szobám a világ,
ablakom — táj,
ajtóm — határ,
Évből csak a sors jutott.
S nem én, ő volt, ki elfutott
s minden övé!
Szerelem, partok, kígyókisértés...

A Hold körmökre égett,
ellobbant minden fűz haja;
rámszabott sikoly és
mértékutáni éjszaka.

Helyzet- gyakorlatok

Jövök a szemem mögötti tűzből,
a bal lépésem sáros.
Felettem nyitott ég,
a résen varjú szívárog.

Két szék közt a sarokban
gömbölyödik emlékem,
simogatni sem merem

Micsoda kincs!
Arcom helyén valaki nincs.

Az anyagok magömlése vagyunk,
százféle hatalom.
Mint ha rabok lennénk.
Csak szabadon.

Édes Istenem, takarj be,
fázom nagyon.
Vagy adj társat, kivel
a reszketésben ellakom.

Pár nap múlva sárgába
hajlik lila virága
bárki öt ujjának
de a dobhártyán örökre
kivirágzik a
csattanás

Bokrok közt

Bokrok közt a távol
csendtől csendhez táncol,
kormos ég dunyhája
szeretőkre ráforr.

Bokrok közt a távol
holdas éjhez pártol,
csillagok járásán,
halott Apám sírján
fény pereg s aláhull.

Talpig nyárban

Tenyérvnyi egükön pállott a Nap,
és éhes nyárba temette arcuk a barázda.
Arra való az élet, sohse kérdezzünk semmit,
mondták tüzes csalánnak, aranyos gólyahirnek,
és kévékbe szedték az árnyakat,
ólba tereltek elbödült estét.
Teleik fölött repedt kemencék
füstjében gyerek lábakkal harangoztak az évek.
Hálni járt beléjük a „félek”.
És mentek a hosszú, fényesre kalapált nyárba,
ahol halálra várva készülődött az árpa,
pipacs vérébe zuhant.
Paraszti csontok nyitnak az estikék alatt.

Szívünkig ér az Alföld.

Titkos záradék

Takarót hajt csípóm kérdőjelére,
álmában hasam holdját dicsérve megsimít.
Engem szeret, vagy csontjaim fekvését imádjá?
Kellünk egymás bajára.

Aki ismeri DIENES ESZTER-t, tudja, hogy tatáros arca pontosan kifejezi lényegét: a pogány, vad erőt, a zabolátlan vitalitást, a meghökkenően nyílt, lefegyverzően tiszta embert. Ezek a sajátos jegyek szerencsére a verseiben is uralkodnak. Dienes Eszter lírájában megragadó a kíméletlen mindent-kimondás, önmagát kiszolgáltatató gyónása, teremtett költői világának pörösege, alarctalan önfelmutatása. Föld-szaga van az ő verseinek. Hű képet kapunk belőlük vajúdó valóságunkról, az ember-nőköltő helykereső vergődéseiről és erőfeszítéseiről, s nem utolsó sorban egy ígéretesen alakuló markáns költői terrénúmról.

Nyilvánvaló, hogy Dienes Eszter nem intellektuális alkat, hiányzik belőle a kartéziáns fegyelem és racionalizmus. Az intuíció, a mégoly termékeny ösztönösség azonban ma már alighanem kevés egy autonóm, érvényes költői világteremtéshez. Lírájának nagy értéke, az őszinteség, elsősorban etikai, s nem esztétikai érték. Az etikum és esztétikum valószínűségi sziámi ikerpár a magyar líra történetében, az egyik elhanyagolása a másik létét is veszélyezteti. Dienes Eszternek nem szabad kevéssel beérnie! Nem elég, ha valaki csiszolatlan gyémánt. De ő tudja, mivel tartozik tehetségének és olvasóinak: munkával.

KÖRMENDI LAJOS

Csöndkiáltó

Lombtömör csönd.

Jöjj közelébb!

A réseken át
hangok, eleven mozgás,
felemelt levél-páncélkák
alatt kacag a szél!

Harcban a csönd
arany nyilasai:
zuhog,
egyre csak zuhog
a fény!

Sorstárs-példák:

Ciolkovszkij,
Edison,
Beethoven

adjatok hitet, erőt,
győzzem
pacsirtatűzzel az időt —,
el ne hallgassak én!

Kik ismernek minket?

Szájmozgásokon tűnődve,
szavakon:

gondolat-utakon,
a csöndsvivatagban
szív-agyarak közt menetelve
védtelenek vagyunk nagyon!

Hűséggé szegődött erők
táplálják benső tüzeink:
Ember-közi szeretet hitét.

Arcunkon

féltékeny szomorúság,
mert nem lehet,
eléggé sohasem lehet
megszolgálni a hitet,
amiért élünk érdemes.

Versekről

A verset élni kell!

azzal a tűzzel
amely eleitől fogva
létrehozza a költészetet.

Én tudom

a csönd méhe
milyen hangokkal terhes;
ismerem

a szó-születések kínját,
öröm-csodáját.

A csöndről írni

senkinek nincs

annyi joga, mint nekem.

El-eltűnődöm:

kihez képest nagyobb
bennem a csönd?

Ilyenkor mindig egy képet
látok: a PACSIRTASZÍVŰ
dzsidával átszúrva...

Föld-fülében mindörökre
lópata' döng.

Az ELMONDHATATLANT

érezed a csöndben? —

Hallgatózz!

Műszakkezdők

Fénytüskés hajnalokon
untig ismételt

gesztusokkal

lendületet visznek a napba,

makacsul nekifeszülve

homlokuk verejtékének.

Ars poetica

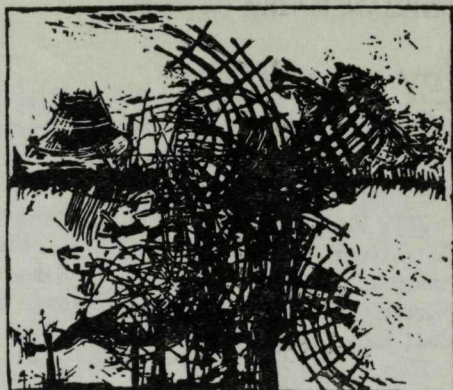
Itt szép
szavaknál mindig
többet vár a nép.
Írni csak úgy érdemes,
ha a tételen
túlnő a tét.

Elválás

Indulatvillámok tüze
szörnyeket teremt és kiolt
tudatomnak holt tájain.
Egy pillanat, s — igaz se volt.

Kell legyen annyi tisztelet,
ha nem egymás — magunk iránt —
Emberségünk zálogául
elviselni azt, aki bánt.

DUDÁS SÁNDOR — ez a „csönd-kiáltó” fiatal nyomdász-könyvkötő poéta — akitől az elmúlt években már közöltünk néhány szép verset —, a Teljes Csend Világában él. Fülében még sohasem vert visszhangot a körülöttünk kavargó-lüktető élet robaja és zenéje, se a vizek csobbanása. Nem hallja se a szelek és fák suhogását, se a madarak énekét, se az aszszonyok-lányok-gyerekek sírását-kacagását, és az élő emberi szó, érdes zengő férfibeszéd csodáját is kénytelen embertársai ajkáról leolvasni. És mégis, ez a küzdő-vajúdo, Teljeségért viaskodó fiatal munkásember tollat vett a kezébe, hogy némán is elmondja, elkiáltsa és énekelje mindazt, amit rendkívül érzékeny, kifinomult belső hallásával — a szemével és szellemével — az élet rezgéseiből, a Fény, az Árnyak, a Képek, a Mozgás és a Hangok Vilá-

gából érzedel, „meghall”, hogy értő, remek-gyönyörű versekben és tollrajzokban megvallja azokat az érzelmeket és gondolatokat, vágyakat, keserveket és örömeket, amelyek a Hangok Tartományából kirekedt emberek életét és a Hallók életét megkülönböztetik és mégis — a humánumban és a közös egy-emberi-sorsban-világban — összehangolják.

Úgy vélem, hogy Dudás Sándor, ez a nagyon tehetséges, nem mindennapi habitussal megáldott fiatal költő abban a hitben és tudatban szólhat úgy önmaga, mint sorstársai nevében, hogy sajátos, eredeti indulataival és harmóniakeresésével egész emberi-költői világképünket gazdagabbá, teljesebbé teheti.

Kérem, olvassák őt szeretettel és tisztelettel.

CSEPELI SZABÓ BÉLA

Egy marék víz

Az utcai lámpák elégték
Tapad vaksi csend
A rádiót lehalkítom
Mert a falnak is...

A Himnusz után föld fű
Takarjon be az álom
Hírek karmolása
Reggelig ne fájjon

Reggel egy marék víz
Eligazítja a ráncot
A megdült fű feláll
Élünk élek

Cirok szál szalma szál

cir cir fényes cir
cirokból az seprű
de ha szárát megvagyázzuk
szólal az hegedű

szál szál szalmaszál
zsupnak is öltözve
óvja ujjunk szép szárát
buborékhoz kötve

puccos csillag puccos ég
jaj de messze van az éj
ha jön álom az sem szép
jaj de hideg ma a kék

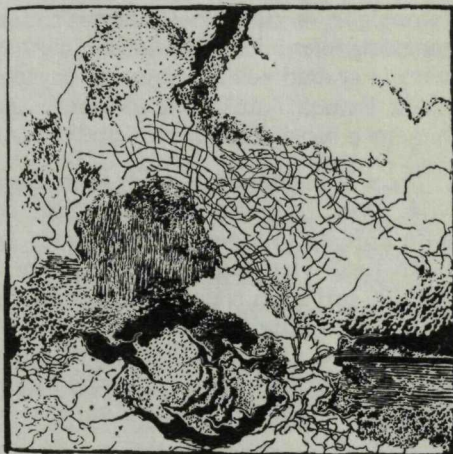
Reggel hatkor

Egy dög-nehéz
Tükörben magunkkal
Magammal
Temetünk
Tataroztatunk
Télikabátról álmodunk
Meszet vásárolok
Ki tudja
Holnapra
Talán
Az egész
Szívtájékot
Ki kell
Meszelni

Újak és régiek

az ember átöltözik
unja bőrét
sebek gyógyítgatását
szokott gönceit

a nyár múltóban
a bőrön új sebek
göncök kínok
már megint
a régiek

Válság és megújulás

A mai magyar katolikus bölcselet új vonásai

A vallás a szocializmusban is az egyik legbonyolultabb társadalmi, ideológiai jelenség. Kialakulásának, fennmaradásának okai, lényege és társadalmi szerepe valamennyi történelmi korban élénken foglalkoztatta az emberiséget. Korunk sem mentes ettől, sőt az elmúlt évtizedek „világot átalakító”, felgyorsult társadalmi változásai — mindkét oldalon — inkább növelték, mint csökkentették volna az érdeklődést a vallásosság és az egyházpolitika kérdései iránt. Ez szinte természetes is, mert a szocializmus viszonyai között is ma még beláthatatlanul hosszú időszakon át kell számolnunk a vallás létezésével. Elhalásával kapcsolatos értelmezéseinkben éppen ezért semmi illúzióknak és semmi türelmetlenségnek nincs helye. Lényegét és fennmaradásának okait csak akkor érthetjük meg, ha reálisan tudomásul vesszük Marxnak és Leninnek az ezzel kapcsolatos álláspontját, — azt, hogy a vallási szükségletek maradéktalan megszűnéséhez csakis az emberi elidegenedést szülő gazdasági-társadalmi viszonyok teljes felszámolása vezethet.¹

A kérdést bonyolulttá teszi az a tény is, hogy a vallás a társadalmi tudat egyik legkomplexebb, az érzelmekhez mélyen kötődő eleme, ezért az átformálásra, illetve megszüntetésére irányuló meggyőzőmunkában számolni kell a nemzedékek által egymásba örökített hagyományok és lelkület szívósságával, bonyolult korunk elbizonytalanító hatásaival, s a kereszténység esetében még a kétezzer év alatt megszilárdult, de a mai világban is szüntelenül megújulni kész és képes tradíciókkal is.

Hazánkban alkotmányos jog a lelkiismereti szabadság, ami minőségileg lényegesen több, mint a vallásszabadság. Szocialista társadalmunkban minden állampolgár — világnézeti meggyőződésének megfelelően — szabadon választhat a marxista—leninista elkötelezettség, illetve a vallásos hit között. Nem lehet és nem is szabad senkire sem rákényszeríteni sem az egyik, sem a másik világnézetet. Ez politikánktól is idegen, s az ember megbecsülésének forrása sem ez, hanem a szocializmusért végzett munka értéke.²

Az is természetes, hogy a lelkiismereti szabadság nem jelentheti egyetlen világnézet kizárólagos szabadságát, hanem — a lenini normáknak megfelelően — a különböző világnézetek közötti szabad választás lehetőségét biztosítja. Igazi lelkiismereti szabadságról akkor beszélhetünk, ha az ember minden kényszer nélkül, szabadon választhat a számára leginkább elfogadható meggyőződés között. Ehhez azonban *kritikailag kell tudnia értékelni azt a világnézetet is, amely ellentétes a saját beállítódásával.* Többek között ezért is fontos számunkra — éppen a marxizmus—leninizmus hegemoniájának biztosítása érdekében —, hogy kellően tisztában legyünk a vallásos ideológia lényegével és megújulási törekvéseivel is.

Részben ezeknek a kérdéseknek a mélyebb — de természetesen korántsem a teljesség igényét vállalni merő — átgondolási szándéka inspirált e néhány — olykor talán fésületlennek is tűnő — gondolat lejegyzésére, másrészt pedig az, hogy az elmúlt időszakban több igen jelentős, a mai magyar katolikus bölcsélet útkereső törekvéseit reprezentáló mű látott napvilágot hazánkban, amelyek — jelentőségüknél fogva — nemcsak megérdemlik, hanem meg is követelik a marxista filozófia, illetve a világnézeti nevelőmunkát végzők nagyobb odafigyelését, korrekt, tudományos reagálását.³

Azon természetesen hosszasan lehetne pro és kontra vitatkozni, hogy létezik-e önálló magyar katolikus filozófia? Ebben a kérdésben maguk a teológusok sem egységesek, s konkrét és átfogó értelemben nem is használják ezt a terminust, helyette egy-egy gondolkodó „a filozófiailag érdekelt keresztény ember számára mondja el mindazt, ami ma világnézetiileg vitatott lehet az Istennel, az emberrel és a vallással kapcsolatban”.⁴

Egy ilyen szerény, vázlatos — egy későbbi alaposabb vizsgálódáshoz problémafelvetésnek szánt — írás nem is vállalhatja fel, hogy ebben a bonyolult tudományelméleti és -történeti kérdésben állást foglaljon. Helyesebb tehát, ha a hazai katolikus teológusok elméleti tevékenységét és műveiket összefoglalóan egyfajta sajátos bölcséleti rendszernek fogjuk fel, természetesen nem egy teljes, egységes rendszert értve ezen.

* * *

*„Keressétek inkább azt, ami egyesít,
nem pedig azt, ami szétválaszt!”*

*(XXIII. János pápa
végrendeletéből.)*

A második világháború felszabadító harcaiban létrejövő, s a negyvenes évek végére megszilárduló szocialista világrendszer léte és meghatározó nemzetközi-politikai tényezővé váló ereje nemcsak az addig megváltoztathatatlanak hitt kelet-európai társadalmi-történelmi viszonyok forradalmi átalakulását eredményezte, hanem a mély gyökerű „ezeréves” ideológiai-etikai értékrend totális válságát, s egyben minőségi megváltozását is előidézte. Az átalakulás olyan robbanásszerű volt, hogy az emberek jó részének nehezebb volt átélnie a hagyományos, beidegződött értékek és eszmények devalválódását, mint a tudajdonvesztés, illetve -nyerés minden kínját és örömet.

A lelkekben végbemenő változás alapjaiban rázta meg a világnézet addigi legbefolyásosabb formálóját, a vallást és az egyházakat is. Az elmúlt négy évtizedben erősödő szekularizáció és presztízsvesztés, s az ezekkel járó ezernyi nemvárt csalódás különösen a legnagyobb tömegbefolyású hazai egyházat, a római katolikusot érintette súlyosan. De az is tény, hogy ez az egyház volt az, amely a „legtöbbet vesztes” terhe mellett is képes volt konzekvens és rugalmas megújítási program kialakítására; filozófiájában pedig teológiaiileg megalapozott válaszok keresésével reagálni a társadalmi változásokra és a robbanásszerű tudományos fejlődésre.⁵

A kereszténységnek nem ez az első válsága, de a korábbiak egyike sem járt ilyen súlyos megrázkódtatásokkal, mint a jelenlegi. Egyik sem érintette ugyanis a vallás objektív alapjait, s ezért nem járt ilyen méretű tömegvesztéssel. A kereszténység kétezeréves történelme folyamán azonban eddig még mindig meg-

találta a válságot legésszerűbben áthidaló kompromisszumot. Napjaink egyházának beilleszkedési törekvései legátfogóbban a II. Vatikáni Zsinat dokumentumaiban fogalmazódnak meg. A célokat, a zsinatot összehívó XXIII. János pápa programadó gondolata fejezi ki legtalálóbban: „A zsinattól azt várom, hogy friss levegő áramoljon be az egyházba. Le kell már végre rázni a császári idők porát, ami Szent Péter trónjára Nagy Constantin óta lerakódott.”⁶

A legnagyobb gondot napjainkban az jelenti az egyházak számára, hogy a társadalmi viszonyok fejlődésének természetes velejárójaként — a tőkés országokban is — szélesedő szekularizáció és az erősödő materialista világnézet visszafordíthatatlan folyamatával szemben szinte teljesen tehetetlenek. Ez a történelmi tény a papság körében a szkepszis és a dogmatizmus mellett a szélsőségek felerősödését is eredményezi. A konzervatívok és a modernisták egyházon belüli éles harcát jól példázta a II. Vatikáni Zsinat is, de jelzik a szakadárrok, a szekták, illetve — a többnyire mélyen érzelmi indíttatású — „bázisközösségek” szaporodása is.⁷

A római katolikus egyház számára *Magyarországon is* a „lelkek feletti hatalom” elvesztése, az állam és az egyház szétválasztása jelentette a legnagyobb csapást. Erre a megrázkódtatásra az adott történelmi situációnak megfelelően reagáltak. A felszabadulás utáni első időszakban a nyílt konfrontáció, majd a belső emigrációba vonulás volt a jellemző. Ennek a korszaknak a Mindszenthiféle összeesküvés leleplezése vetett véget. Ezután a „túléléses várakozás” taktikája következett egészen az 1956-os ellenforradalomig. A néphatalom törvényes megerősödése után azonban a magyar katolikus egyháznak is rá kellett végérvényesen döbbsennie a szocialista realitás megváltoztathatatlanságára.

1957-től — a szocializmus konszolidációja és alapjainak lerakása közepette — a kölcsönös korrektség alapján kibontakozó együttműködés küzdelmes, de mind több szilárd eredményt hozó éveit következtek.

Az állam és a katolikus egyház viszonyának rendezésében döntő volt az a történelmi jelentőségű megállapodás, amely a Vatikán és a Magyar Népköztársaság között 1964. szeptember 15-én született. Azért tekinthető ez mérföldkönek, mert a Vatikán és egy szocialista ország között először került sor írásban is rögzített megállapodás megkötésére, s ez a szocialista társadalmi rendszer egyházi elismerését jelentette. De azért is kiemelkedő jelentőségű, mert ezzel a római katolikus egyház is elismerte az állam beleszólási jogát az egyházat érintő politikai kérdésekbe, s belenyugodott a papok alkotmányos állampolgári esküjébe. Ezzel megteremtődött a békés egymás mellett élésen és a közös célon: a szocializmus építésének elfogadásán alapuló nemzeti egység kibontakozásának lehetősége.

A párt elmúlt negyedszázados politikájának hitele és a szocialista építés eredményeinek meggyőző ereje következtében az egyházak beilleszkedtek társadalmi felépítményünkbe, s a papság meghatározó többsége a szocializmust építő nép szolgálatát választotta, s nem azért, mert nem volt számukra más alternatíva. Jól demonstrálja ezt a Magyar Katolikus Püspöki Kar hazánk felszabadulásának 30. évfordulójára kiadott pásztorlevelének központi gondolata: „Az egyház a néppel együtt megtalálta új helyét a szocialista társadalomban és a néppel együtt vállal teljes sorsközösséget a jövőben.” (Esztergom, 1975. március 11.)

Az állam és az egyház közötti első megállapodás (1950. augusztus 30.) létrejöttének 30. évfordulóján kiadott nyilatkozatában a Magyar Katolikus Püspöki Kar — többek között — így jellemzi a fejlődést: „Mai visszapillantásunk arról győzhet meg bennünket, hogy 30 év folyamán az egyház valláserkölcsi és evangéliumi küldetésének tudatában a hívők egyre inkább hozzájárultak a szocialis-

ta társadalom célkitűzéseire, a teljesebb demokrácia, az emberibb emberségre való törekvés elősegítésének akarásában. Így alakulhatott ki a mai állapot, amely az egyház és az állam viszonyának értelmezésében már túljutott azon a kezdeti fogalmi megjelölésen, hogy az egyház és az állam között kölcsönös jó viszony áll fenn. . . az egyház és az állam viszonyát a magyar haza javáért küzdők közösségének kölcsönös megértése és felelőssége fejezi ki. . . A harminc évvel ezelőtt megindított közös útnak meg volt az értelmes megalapozása és az egész emberért síkraszálló cél megjelölése. Ma megnyugvással azt könyvelhetjük el, hogy eredményes úton járunk. Bízunk abban, hogy mindazok a tényezők, amelyek az egyház saját területén saját erkölcsi befektetését elősegítették, a jövőben is egyre jobban megvalósulhatnak. Az egyház és állam viszonyának alakulásában az elmúlt harminc évet, mint a kibontakozáshoz vezető közös és küzdelmes erőfeszítést kell felfognunk, melynek eredményéért olykor türelmesnek kellett lennünk. Ma már tisztultabb légkörben ismét fel akarjuk mérni a teendőket, és egymással kezét fogva igazi szövetségi politikában, testvéri együttműködésben kívánjuk építeni új, boldogabb jövőnket.”⁸

Népi demokratikus fejlődésünkben egyre jelentősebb eredmények születnek a hívő és nem hívő rétegek együttműködése nyomán az új társadalom építésében. Ebben az egész nép legalapvetőbb érdekeit megvalósító folyamatban az MSZMP következtetett politikája mellett komoly történelmi érdemei vannak azoknak a haladó szellemű egyházi vezetőknek is, akik a felekezeten kívüli pozitív politikai változásokban különösen nagy szerepet játszottak. Lojális, illetve progresszív közreműködésük nélkül jóval nehezebb lett volna kialakítani a mai megnyugtatóan rendezett, kölcsönös jóviszonyt. Ennek is köszönhető, hogy ma már eljutottunk oda, hogy a Püspöki Kar képes önmaga szembefordulni az egyház egységét, illetve az állam és az egyház viszonyának alakulását veszélyeztetőkkel.⁹

A felszabadulás óta eltelt időszak egyházpolitikáját értékelve az *MSZMP XII. kongresszusa* komoly vívmányként állapította meg, hogy: „Társadalmunk kiegyensúlyozott helyzetét tükrözi az állam és az egyházak közötti rendezett viszony is, amely sok figyelmet igényelt és igényel mind az államtól, mind az egyházaktól. Az állam az alkotmány szellemében biztosítja a lelkiismereti szabadságot és az egyházak autonóm működésének feltételeit. A vallásos emberek egyenrangú állampolgárként vesznek részt a szocializmus építésében, a közéletben. Az egyházak tiszteletben tartják államunk törvényeit, támogatják az országépítő munkát. Az egyházak vezetői éppen a közelmúltban állapították meg, hogy az állam és az egyházak kapcsolata az utóbbi években tovább fejlődött, és ma már nem egyszerűen rendezett viszonyról van szó, hanem a nép javára végzett közös munkáról. Az állam és az egyházak rendezett viszonya a közösen kialakított megállapodások korrekt megtartása alapján jött létre, és így fejlődhet tovább a jövőben is. A magunk részéről, elvi alapokon, ezen az úton kívánunk tovább járni.”¹⁰

A nép javára végzett közös munka tehát hazánkban ma már lehetővé teszi, hogy a marxisták és a hívő emberek, valamint a szocialista állam és az egyházak ne ellenségesen álljanak szemben egymással, hanem az egyetértés, az együttműködés lehetőségeit keressék az emberért, az emberiségért és a világ békéjéért érzett közös felelősség felismerése alapján.¹¹

Egyházpolitikai gyakorlatunk további gazdagításának fontosságát érintve nem kerülhető meg, hogy két szemléleti problémáról ne szóljunk. Az egyik gon-

dot az jelenti, hogy a közvélemény, illetve inkább a kevésbé felkészültek, tájékozatlanabbak egyrésze egyoldalúan ítéli meg egyházpolitikánkat, így lényegét nem is érti meg kellően. Gondolkodásukban olykor egybemosódik az állam és az egyház közötti jóviszony és az ideológiai szembenállás; s elvétve olyanok is akadnak, akik — indokolatlan türelmetlenségükben — engedménynek tekintik a jó együttműködés érdekében esetenként elengedhetetlen kompromisszumokat is.

Mindebben nagy szerepe van a másik problémának, annak a kedvezőtlen ténynek is, hogy az emberek többségének vallástörténeti és valláselméleti felkészültsége még ma is alatta van annak a nívónak, amely szükséges lenne az egyházak tényleges történelmi szerepének, illetve a vallás elhalási folyamata bonyolultságának megértéséhez, — nem is beszélve mindennek a nemzeti, anyagi és termelési kultúra fejlődésével való összefüggéseiről. Tapasztalataink szerint különösen az ifjúság nevelésében jelent ez gondot. A humán műveltség olykor indokolatlanul mostohán kezelésének, illetve a történelemoktatás hányatottságának negatív következményei ennél a rétegnél érzékelhetőbbek ma a legerőteljesebben. (Arra pedig nem is jó rágondolni: hogyan értik meg a mai 14—18 évesek Ady Endre vagy József Attila költészetének igazi mélységeit, vagy hogyan tudják élményszerűen elolvasni Thomas Mann klasszikus műveit a Biblia progresszív művelődéstörténeti értékeinek ismerete nélkül.)

* * *

„Korunkban, különösen a II. Vatikáni Zsinat befejeződése óta az Egyház gyökeres megújhodást él át — ezt minden kereszténynek nyomon kell követnie nagy örömmel, s az evangéliumhoz híven.”

(II. Általános Püspöki Szinódus, 1971.)

Napjaink katolikus bölcseletének értelmezési próbálkozásaiban az jelenti a döntően újszerűt, hogy a korábbi „Az Isten és a világ”, illetve „Az Egyházzól a mai világban” konstitúciók fő kérdéskörei mellett előtérbe kerülnek az ember lényegének, helyének és küldetésének vizsgálata; a „szolgálati papság” új kérdései; valamint a materializmus árnyaltabb megközelítése és a marxista valláskritika kritikája. Ezzel párhuzamosan a vallási gyakorlatban felerősödnek a hitélet élénkítésére és színesítésére irányuló törekvések. Ugyanakkor az is megfigyelhető, hogy a római katolikus egyház rugalmasabbá vált a nemzetközi politika eseményeire történő reagálásában amiben kedvező, hogy napjainkban már a Vatikán síkraszáll, — ha mértéktartóan is, de szinte minden fórumon — az emberiség békéjéért, illetve a fegyverkezési verseny megállítása és a szegénység felszámolása mellett.¹²

A mai magyar katolikus filozófia ember-felfogását az útkereső küzdelem jellemzi: a Szentírás, valamint a II. Vatikáni Zsinat modernitása és a robbanásszerűen fejlődő természettudományok eredményei, mint nehezen cáfolható tények közötti összhang, illetve integráció minél tökéletesebb megvalósítására

irányuló szüntelen törekvés határozza meg. Ebben odáig elmennek, hogy már az evangéliumot sem tekintik többé megváltoztathatatlan törvénynek.¹³

Az egyházi gondolkodóknak is tudomásul kellett venniük, hogy a mai magyar szocialista valóság szilárd társadalmi viszonyai közepette a hitélet megújítására, szélesítésére irányuló törekvések rugalmasabb, a marxizmussal és a tudományokkal jobban számoló, sőt azokra konzekvensebben építő elméleti megalapozást követelnek a teológiában is. A tömegek megtartásáért, s különösen a fiatalok megnyerésért harcoló egyháznak létérdeke egy olyan, az adott nép világnézeti állapotával, lelkületével és nemzeti sajátosságaival számoló, újraértelmezett vallásos ideológia kialakítása, amely a mai bonyolult világban is képes elfogadható választ adni az „Isten, az ember, a tudomány és a vallás viszonyának fő kérdéseire”, illetve ezek társadalmi összefüggéseire. Ezekkel kapcsolatosan elismerésre méltóan korrekt és tudományos igényű próbálkozásokat találunk Nyíri Tamás, Előd István és Bolberitz Pál műveiben.¹⁴

* * *

Az *értelmezési próbálkozások* többnyire abból — a bátran metafizikainak is nevezhető — premisszából indulnak ki, hogy korunk embere „elvi-nyelvi zúrzarvarban él”, s ebből következően „még a vallásos ember sem tudja mindig helyesen eldönteni: hogyan és merre menjen?” Ezért ma, a modern világban az egyház az „útkeresők” segítségét tekinti az egyik fő teológiai-szolgálati feladatnak.¹⁵ Ehhez az ideológiai alapot az isteni lényeg megismerése, az Istenhez való közeledés bibliai követelménye adja: „Én vagyok az út, az igazság, az élet.” (Ján, 14, 6.)

A döntően újszerűt a *hit és a tudás* kibékíthetetlen ellentmondásának feloldására irányuló — a dogmák egy részét is megingató — törekvések jelentik. A teológusok ebben ma már odáig eljutnak, hogy szinte kivétel nélkül elvetik (megkerülik) a „veritas duplex”, a kettős igazság skolasztikus elvét, s úgy vélekednek, hogy a hit és a tudomány — mégha olykor ellentétben állnak is egymással — jól megférnek együtt. „Istenről csak a hit közvetítésével tudhatunk meg valamit, az ész pedig arra hivatott, hogy tárgyilagos észrevételeket nyújtson a vallási jelenségről, és a vallásos irányultságú emberről.”¹⁶ A filozófia fő feladatául ezért az igazság, mégpedig az „egyetlen igazság” keresését jelölik. Az természetesen nem lehet kétséges, hogy mit értenek ezen az „egyetlen igazságon”: Isten kinyilatkoztatott — a pápai tanítóhivatal által megerősített — igazságainak megismerését.

A természettudományok, különösen az orvostudomány és az úrhajózás eredményeinek súlya alatt azonban kénytelenek elismerni, hogy a racionális tudás igazoltan megszerzett ismeret, míg a hittel szerzett tudás kizárólagosan a bizonalomra épül, és értelmi igazolása (ami a teológiában nem mindig azonos a tudományos bizonyítással) később történik meg.

A megközelítések megegyeznek abban, hogy az egyik legfontosabb feladatnak „az ember eredete és végső célja” nagy kérdésének megválaszolását tekintik. Honnan van az ember? Merre tart törekvéseiben? Mi magyarázza egzisztenciáját? — stb. Ezeknek a kérdéseknek az előtérbe állítása a katolikus filozófia nagyfokú érzékenységet is jelzi, hiszen napjainkban, amikor egyértelművé vált, hogy a szocialista társadalom építésének sikere nagyban függ a szubjektív tényezőktől, a marxista filozófiai, szociológiai kutatások is a legfőbb termelőerőre és viszonyaira irányulnak.

Az egyház évezredek dogmákat tört széjjel, amikor filozófiájában elismerte, hogy „ma már igen nagy valószínűséggel állíthatjuk, hogy az ember hosszú fejlődési folyamat eredménye.”¹⁷

Természetesen ezt az elismert fejlődést a Teremtőtől származó, s az arra irányuló potenciaként értelmezik. Mégis úgy tűnik, hogy az egyházi gondolkodók többsége eljutott a megváltozhatatlan eleve elrendelhetőség és a fejlődés abszolút ellentmondásának a felismeréséig, s e két principiumot az emberre vonatkoztatva úgy kísérelik meg összeegyeztetni, hogy azt vallják: a fejlődés azért jár ki az embernek, hogy „minden erejével a végtelen és abszolút Lét felé megnyíljon és annak elérését élete és a fejlődés végső céljának tekintse.”¹⁸

A lélek eredetének és funkciójának modern, a természettudományokkal is szembenéző magyarázata már jóval komplikáltabb feladat elé állítja a teológusokat. Természetes, hogy a lélek létét nem vonják kétségbe, azt azonban a legtöbb újraértelmező fejtegetés elején tisztázzák, hogy az emberi lélek nem lehet csupán az anyag terméke, így nem azonosítható pusztán a tudattal, hanem „mélyseges kooperációban van a teremtő Istennel”. Ez a bizonyos kooperáció a születésben nyilvánul meg a legszemléletesebben, ekkor ugyanis az Isten a nemző szülők által előkészített hordozó testbe (substratum) beleteremti a szellemi és halhatatlan lelket. A léleknek a testtől függetlenül történő teremtését viszont valamennyien tagadják, s figyelmen kívül hagyják a genetika kihívásait (öröklött tulajdonságok, tehetség stb.) is, — jó érzékkel csökkentve így a teológia vitatható, illetve tudományosan kétségbe vonható diszciplínáit.

A teremtés és a fejlődés viszonya mellett a másik kulcskérdés a lét és a lélek viszonya, illetve a létezés és a halál problematikája. Az emberi élet megismerhetetlenségének és kiszámíthatatlan végességének tudata súlyos élményként és az egyik fő tételként kíséri végig a keresztény bölcselet történetét. A halál tényével való reménytelen küzdelem, az ebből eredő félelmek, s az ehhez kapcsolódó vigasztalás, a hitélet alapvető kérdései közé tartozott és tartozik ma is. A kizsákmányoló társadalmakban a földi szenvedés végét jelentő, megváltó halál az élet céljává manifesztálódott. A reneszánsz óta azonban — de főként a XX. században — az egyháznak át kellett hangolódnia az emberek túlvilágra történő felkészítéséről a minél teljesebb és boldogabb földi lét szolgálataira. A világ ma már nem azonosítható mindenben a „siralom völgyével”, s az egyháznak is át kell programoznia magát arra, hogy azok ellen harcoljon, akik „pusztasággá” akarják változtatni a Földet. (Pl. atomháború-ellenesség.)

Mindezek mellett természetesen illúzió lenne a mai katolikus bölcselettől azt várni, hogy gyökeresen revidálja a halállal, illetve a lélek halhatatlanságával kapcsolatban korábbi, évezredek karizmatikai álláspontját. Az viszont jól érzékelhető, hogy ezt a problémakört megpróbálják a ma emberének életérzéséből kiindulva megközelíteni. Ehhez az egzisztencializmus sokoldalúan felhasználható elméleti fogódzkodót nyújt számukra. Így válik világossá az a párhuzam, amelyet a halál kérdésében a Szentírás, a nagy egyházatyák, valamint Kierkegard, illetve Heidegger között néhány kérdésben kimutatható: „A földi élet nem más, mint tartós haldoklás.” „Az ember léte nem más, mint halálra ítélt lét.”¹⁹ Végül is így jutnak arra a következtetésre, hogy az emberi egzisztencia abszolút célja a halál; — de ez csak a test halálát jelenti, a lélek legyőzi a tér és az idő korlátait. Így az ember egzisztenciája (létezése) önön mélyében meghaladja az általános lét korlátait, illetve létezésének legmélyén az örök-létben gyökerezik. A halál tehát nem lehet az ember végérvényes végállapota, hanem egy új kezdet, egy új minőség nagy lehetőségét jelenti.²⁰

Ez a megközelítés azonban még így sem több a korábbi álláspontok modernebb, árnyaltabb kifejtésénél. Az egész lét- és nem-lét koncepcióban a gyökereken újszerűt csak a *feltámadással* foglalkozó terjedelem jelentős szűkülése, illetve a kérdés finom megkerülése jelenti. Az újabb munkákban a feltámadás részletezése helyett inkább az *élet értelmének* megragadása kerül előtérbe. A kérdés időszerűségét a plularista értelmezések kritikájának szükségességével, a civilizáció és a jóléti társadalom „embert-torzító” hatásaival, a „hagyományos isteni és emberi értékek veszélybe sodródásával”, s a világot felforgató „nagy mozgással”, vagyis kimondva-kimondatlanul a marxizmus és a szocialista világrendszer létrejöttével és térhódításával magyarázzák. Szerintük a megoldást jelentő válasz hiánya belső ürességet, szorongást, soha nem látott méretű nihilizmust vált ki az emberekben, ami végülis ellenállást szül és eltölti az egész életet.

Úgy vélik, hogy mindezek ma a szocialista országokban is alapvető problémaként jelentkeznek, csak ott Marxra hivatkozva nem akarnak tudomást venni róluk. Marx ugyanis — szerintük — az egyedi ember életének értelmére irányuló mindennemű kérdést a polgári előítéletek továbbéléseként kezelt, amikor az embert a társadalmi viszonyok összességének nézőpontjából értelmezte. Ezért a szocialista ideológia egyik leggyengébb pontjának tartják, hogy az embert — a marxi módszernek megfelelően — történelmi-szociológiai dimenzióban szemléli „csupán”, s csak a haladásban (termelésben) betöltött funkciójára figyel, csekély jelentőséget tulajdonítva a személyiségjegyeknek, illetve az individuális létnek. Ezután felteszik a nagy kérdést: „De mi van akkor, ha valamilyen — teljességgel soha ki nem küszöbölhető — kudarc, nehézség, szenvedés, betegség stb. éri az embert, amikor a társadalom perifériájára szorul?”; vagy „Ha az ember kudarcba fulladt élete nem segíti, hanem éppen ellenkezőleg, súlyosan terheli a közösség életét?”²¹

Ezek valóban súlyos és megoldandó kérdések minden társadalom, így a szocializmus számára is. A marxista eszmék, illetve gyakorlat ily módon történő megközelítése azonban enyhén szólva egyoldalú. Alátámasztásul — a részletekbe merülés kerülésével —, csak utalni szeretnék *Marxnak* és *Engelsnek* a „Feuerbach tézisekben” és a „Német ideológiában” kifejtett álláspontjára; illetve *Kádár Jánosnak* az MSZMP XII. kongresszusán elhangzott előadói beszédének néhány részletére.²²

A mai egyházi gondolkodók azonban az élet értelméről polemizálva még ennél is messzebbre mennek: a kérdést *az emberiség történelmére vonatkozóan* is fölteszik: „A történelmi haladásba vetett egyoldalú optimista hit elnagyolt történelmi szemléletre vall.” — mondják, vagyis a történelmi haladás egyértelműsége, illetve megfordíthatatlansága erősen megkérdőjelezhető.²³

Ezzel a megállapítással kétségbe vonják a dialektika egyik legalapvetőbb fejlődés-törvényének, a tagadás tagadásának érvényesülését az emberi társadalomban, s így teljesen figyelmen kívül hagyják az osztályharc szerepét és jelentőségét is.

A mai katolikus bölcsélet ennél a problémakörnél érzett rá leginkább arra, hogy a szocialista országokban a felszabadulás óta eltelt közel négy évtized alatt még nem alakulhatott ki egy társadalmilag elfogadott, átélt, többé-kevésbé homogén, s „megszüntetve-megőrző” új értékrendszer. Ilyen rövid történelmi időszak nem is képes létrehozni a különböző érték-szubkultúráknak azt a szilárd, belső együttműködését, amely az egyházakban, illetve a XX. századi háborúktól megkímélt polgári társadalmakban — természetesen más ideológiai előjellel — szilárdan megvan. Annak, hogy például nálunk sem alakult még ki az

utóbbi negyedszázadban sem a mindenben szilárd értékconszenzus, megvannak a maga — sajátosan kelet-európai, illetve magyar — okai. Ezt az etikai-tudati értékúrt felismerve szeretnek a polgári és egyházi ideológusok *érték-válságról* beszélni az *érték-váltás* helyett; a szocialista építőmunka során végbemenő útkereső öntisztulást pedig mélyreható, a véget jelző társadalmi válságként feltüntetni; bár ezekben a kérdésekben nagyon óvatosan és homályosan fogalmaznak.²⁴

A katolikus filozófia ember-felfogásának fontos részét képezi az *ember világának újraértelmezése*, különösen a „megváltozott világ megváltozott értelmezése”. Azt azonban látnunk kell, hogy még a legprogresszívebb gondolkodók is óvakodnak attól, hogy bármiféle megközelítésben a világ fogalmán a létező anyagi objektumok és azok viszonyainak összességét értsék. A magyar katolikus filozófusok kiindulásként újabban többnyire a misztikumba hajló *eklektikát*, vagy a *fenomenológiai* megközelítést választják. Gondolatmenetük eklektikus annyiban, hogy a világ fogalmának megragadásánál összemoszák a köznyelvi, többnyire homályos vagy erősen vulgáris jelzőket a világfogalom többretegű és többértelmű filozófiai összefüggéseivel. Szerintük akkor járunk helyes úton, ha a világ fogalmának tartalmát megkíséreljük tárgyilagosan (de ettől még nem biztos, hogy objektíven), minden előítélettől mentesen leírni. Az azonban tisztázatlan marad, hogy mit értenek az előítéleteken; inkább csak sejtethjük, hogy ide sorolják a materialista világnézeti meggyőződést is. Az egyházi filozófia okfejtése ma már sokkal elegánsabb annál, hogy a két világnézet viszonyával kapcsolatosan bármit is támadóan nyilatkoztasson ki, s ezzel kitegye magát a kritikának. A kategóriák árnyaltak, a fogalmak többértelműek, ezzel is igyekeznek a főbb irányzatok igényeit kielégíteni.

A *fenomenológiai megközelítés* (Husserl, Heidegger) a világot nem kozmológiai jelenséggként értelmezi, nem úgy, mint az objektív létezők összességét; s különösen nem úgy, mint az anyagi valóság összefüggési rendszerét. *Módszerük lényege: a világot úgy vizsgálni, ahogyan „önmagában fennáll”*. Minden más értelmezést leszűkítenek, egyoldalúnak, mechanikusnak tartanak, s úgy vélik: a világ túlzottan objektív szemlélete megakadályozza, hogy a „világ-jelenséget” a maga teljességében ragadjuk meg. A fogalmi értelmezések sokszínűek: Kanttól Sartre-ig, az antropológiától a hermeneutikai szempontokig mindent figyelembe vesznek, kivéve természetesen a marxizmust. Az a Heidegger-i gondolat azonban szinte valamennyiben fellelhető, hogy a „világ nem más, mint a lét-lehetőségek totalitása, amely a jövőben bontakozik ki”.²⁵

Sokkal nagyobb teret szentelnek az „ember a világban” és az „ember belső világa” lényege részletezésének. Ez a tény is jelzi, hogy az anyagiságot óvatosan megkerülő katolikus világ-felfogás feloldhatatlan ellentmondásokba keveredik, amikor a társadalmi gyakorlatot, a munkát és a történelmet kell értelmeznie, illetve ebben a folyamatban megtalálnia a szubjektum helyét és szerepét. Így válnak érthetővé azok a kínlódo próbálkozások, amelyekkel a teológia az ember és a világ lényegének megválaszolásában küszködik. A nyitott kérdések felvállalása helyett ezért is hívják nagy előszeretettel segítségül *Arisztotelészt*, vagy *Heideggert*: „Gyermetegségre, a műveltség hiányára vall, ha valaki nem látja be, hogy mire kell és mire nem kell bizonyítékot keresnie, mivel teljességgel lehetetlen mindent bizonyítani.” — „Nem tudjuk eldönteni, hogy a lét semmije, vagy a létezők léte alkotja-e az emberi kérdések végtelen távlatát.”²⁶

Az értelmezésekben azonban mindenképpen forradalminak kell tekintenünk a *tapasztalást*, a *gyakorlat* szerepének elismerését. A katolikus filozófusok is

egyértelműen kimondják, hogy a „*mi világunk alapvető alkotó eleme a tapasztalás*”, s az „*emberi világ tapasztalatai világ*”.²⁷ Számukra azonban a tapasztalás kizárólagosan csak a megismerés empirikus szakaszát jelenti, amelybe — ha nagyon akarjuk — beleérthetjük a logikait is. Így végülis leszűkítik a gyakorlatot az érzékelésre, az észlelésre és az ezekre történő reagálásra (aktivitás). Újabban néhányan mindezt olyan folyamatnak tartják, amelynek az ember elengedhetetlen részese, alakítója, főszereplője. A valóságnak az ember által történő birtokbavételének és átalakításának elismeréséről azonban nincs szó.

A tér és az idő objektív tényezőként történő felfogása viszont újszerű, és jelentős előrelépést jelez. Ebben odáig elmennek, hogy — kissé misztikus köntösben, de — *elismerik az ember személyes és társadalmi dimenzióinak központi jelentőségét*. „Valójában csak a többi emberrel való személyes és társadalmi viszonylatban nőhetünk bele a nagy világ-összefüggésekbe, s csak ezeken keresztül tudjuk megérteni a világot...” Nem nyíltan, de eljutnak az emberi lényeg kifejező, determináló társadalmi viszonyok szerepének felismeréséig is, amit „személyes közösségi lét”-nek neveznek. Világfelfogásukban azonban különbséget tesznek a természeti- és a társadalmi szféra között; figyelmen kívül hagyják a tulajdon- és osztályviszonyokat, s csak a felépitmény jelentőségéről beszélnek, melyet az ember alkot, de a „Teremtő megbízásából, az Ő helytartójaként...””, ebből következően természetes, hogy a társadalmak Isten akarata, elképzelései, illetve embert próbáló kísérletei szerint rendezkedhetnek be.²⁸

A tapasztalás alapján kialakuló „tágabb jelentésű világ” létrejöttében *nagy jelentőséget tulajdonítanak a beszédnek, a nyelvi közvetítésnek*. „Az ember világa nyelviileg közvetített és értelmezett világ.” A nyelv lényegét nem a már megismert tudati tartalmak fogalmi megnevezésében látják, hanem abban, hogy a nyelv „szellemi tartalmakat közvetít, s ezáltal egy sajátos világ-megismerési és megértési horizontot tár fel.”²⁹

Fejtegetéseikben helyesen jutnak el a nyelv társadalmi funkcióinak, kultúramegőrző és -áthagyományozó szerepének felismeréséig. A nyelv — s tőle elválaszthatatlanul a fogalmi gondolkodás — kialakulásáról, illetve az abban szerepet játszó tényezőkről azonban bölcsen hallgatnak; s a munka szerepére sem történik mélyebb utalás. Érvelésüket úgy alakítják, hogy abban ne legyen helye, vagy hiánya az ilyen jellegű kérdéseknek. Ehelyett egy hatalmas teoretikai ugrással *összekapcsolják a nyelvet a történelemmel*, eltúlozva a beszéd, illetve az írás történelmi jelentőségét. „Nyelvi létünkkel már adva van emberi világunk történelmi vonatkozása is.”³⁰ Azzal támasztják alá ezt az — egyébként részben igaz — állítást, hogy a nyelv segítségével a valóság meghatározott értelmezést kap és időtlenné válik. A nyelvvel így belevisszük a gondolkodásunkba (kultúránkba) a világ történelmileg kialakított (meghatározott) szemléletét, s ez döntő hatással van egész világértelmezésünkre, vagyis az adott kor emberének adott világnézetére.

Ma már a katolikus filozófia is úgy véli, hogy *az ember nem passzív alanya a történelemnek*, hanem alakítója, mivel mindennapi létéhez hozzátartozik a múlt ismerete és történelmi értékelése, a jelen összefüggéseinek felismerése és a jövő felé tekintés képessége. Szerintük az ember történelemalakító tevékenységében jut érvényre az ember szabadsága, akinek a szabadságban kell megvalósítania önmagát és a jelenen túltekintve a történelmi jövőt kell készítenie. Szabadsága teszi lehetővé azt is, hogy mintegy legyőzze a történelmet, túlnőjön a múlt és a jelen meghatározottságain, és „új világot alakítson ki magának és az emberi közösségnek.”³¹

Ezzel a gyökereiben félreérthetetlenül egzisztencialista okfejtéssel kísér-
 nek meg magyarázatot adni korunk egyik legbonyolultabb kérdésére: *a törté-
 nelem és az egyén viszonyának lényegére.*

* * *

Ez a néhány — csak igen felszínesen vázolt és olykor talán túlságosan is le-
 egyszerűsített — kérdés is jelzi, hogy milyen mélyreható értelmezési problé-
 mákkal küszködik a katolikus filozófia. Igyekszik megtalálni a huszadik század
 utolsó negyede szellemi áramlatainak és társadalmi változásainak útvesztői
 között azt a számára legkedvezőbb megoldást, amely hosszútávon az arany
 középutat jelentheti. Ezt a ténnyt — a jelenség fejlődésével párhuzamosan —
 tudomásul kell vennie a marxista filozófiának is, s az idézett művek színvona-
 lának megfelelő igényességgel kell az értékelést elvégeznie.

LÁSZLÓ GYULA

Jegyzetek:

1. Vö.: Marx: Gazdasági-filozófiai kéziratok 1844-ből. Bp., 1969. 69—70. old.
 Engels: Anti—Dühring. MEM 20. köt. Bp., 1963. 309. old.
 Lenin: Szocializmus és vallás. LÖM. 12. köt. Bp., 1966. 137. old.
2. A Magyar Népköztársaság Alkotmánya. 63. § (1), (2) p. Bp., 1979. Kossuth, 27. old.
 Lásd még: MKP—SZDP határozatai 1944—1948. Bp., 1967. Kossuth, 28. old.
3. Nyíri Tamás: Az ember a világban. Bp., 1981. Szent István Társulat, 267. l.
 Előd István: Vallás és egyház. Bp., 1981. Szent István Társulat, 364. l.
 Bolberitz Pál: Isten, ember, vallás. Bp., 1981. Ecclesia, 427. l.
4. Bolberitz Pál: i. m. (A Kiadó ajánlása a kötet belső borítóján.)
5. Vö.: A II. Vatikáni Zsinat dokumentumai. (Különösen „Az egyházzól a mai világban” c.
 lelkipásztori konstitúció.) DC 1966. február 6. 1464. sz. Róma.
 II. Általános Püspöki Szidónus, 1971. (A szolgálati papság. Bp., 1972. Szent István Társulat.)
 Bolyki János: A természettudományok és a teológia. = Theológiai Szemle, 1976. 3. sz.
 és 137. p.
6. Lásd: Katolikus Szó, XXVI. évf. 2. sz. és Gergely Jenő: A pápaság története. Bp., 1982.
 Kossuth, 375. old.
7. A Casanova: A II. Vatikáni Zsinat. Bp., 1971. Kossuth, 176—180. old.
8. Vigilia, 1980. 10. sz. 661. old.
9. A Magyar Katolikus Püspöki Kar 1982. május 16-án hozta nyilvánosságra azt a határozatát,
 amelyben helyteleníti Bulányi György, a rend keretein kívül álló piarista atyának, és
 Kovács László esztergomi egyházmegyes lelkésznek a pápai és püspöki joghatóságról val-
 lott, a hierarchiát támadó nézeteit, s megtiltotta a koncelebrációban való részvételüket.
 (Lásd: Katolikus Szó, 1982/11. sz. 4. old.)
10. A Magyar Szocialista Munkáspárt XII. kongresszusa. (Rövidített jegyzőkönyv.) Bp., 1980.
 Kossuth, 87. old.
11. Vö.: Csépanyi Ferenc: Részt kérni az emberek napi gondjaiból. = Vigilia, 1982/5. sz.
 341—343. old.
 Bíró Imre: Készülünk a moszkvai találkozóra. = Katolikus Szó, 1982/9. sz. 3. old.
 Cserháti József: Dialógus és egység. = Vigilia, 1979/12. sz. 793—802. old.
12. II. János-Pál: Igazságos békét és kölcsönös megértést! = Katolikus Szó, 1982/10. sz. 1. old.
 Az Opus Pacis és az Országos Béke tanács Katolikus Bizottsága intéző bizottságának együt-
 tes ülése, Budapest, 1982. március 2. = Katolikus Szó, 1982/5. sz. 1—2. old.
 Horváth József: Mindent meg kell tenni, hogy ránk ne szakadjon a nukleáris háború réme!
 = Katolikus Szó, 1982/11. sz. 2. old.
13. Vö.: Karl Rahner: A teológia és a tanítóhivatal. = Vigilia, 1980/11. sz. 729—737. old.
14. Lásd a 3. sz. jegyzetnél.
15. Cserháti József: Tovább a nyitott úton. = Vigilia, 1980/10. sz. 651—659. old.
16. Bolberitz Pál: Isten, ember, vallás. 17. old.
17. Vö.: Bolberitz Pál: i. m. 272. old.
 Heidegger: Sein und Zeit. Tübingen, 1972.
 Kierkegaard: Vagy-vagy. (Az épületes, mely abban a gondolatban van, hogy Istennel
 szemben soha sincs igazunk.) Bp., 1978. 995—1014. old.

18. U. a. 273—275. old.
Vö. még: A. Tamás: Summa contra gentiles. (III. 22.) Madrid, 1968. La Editorial Catolica.
19. Bolberitz Pál: i. m. 276. old.
20. Vö.: Karl Rahner: Atheismus und implizites Christentum, in: Schriften zur Theologie, Bd. III. Einsiedeln, Benziger, 1967. 187—212. old.
21. Bolberitz Pál: i. m. 290. old.
22. Lásd: Marx: Tézisek Feuerbachról. 4. és 6. p. MEM Vál. 1. köt. Bp., 1975. Kossuth, 71—72. old.
Marx—Engels: A német ideológia. MEM Vál. 1. köt. Bp., 1975. Kossuth, 77—82., 89—95., 117—123. old.
Az MSZMP XII. kongresszusa. (Röv. jkv.) Bp., 1980. Kossuth, 102—114., 176—184. old.
23. Vö.: Bolberitz Pál: i. m. 290—291. old.
Nyíri Tamás: Az ember a világban. 232—247. old.
24. Lásd pl.: Stróhm: Ungarn toleriert Schulen mit christlichem Lehrplan. = Die Welt, 1982. október 27. 5. old.
Reissmüller: Diesen Papst mögen sie nicht. = Frankfurter Allgemeine Zeitung, 1982. szeptember 9. 12. old.
25. Vö.: Bolberitz Pál: i. m. 280—282. old.
26. Vö.: u. a. és Heidegger: Identität und Differenz, Pfullingen, 1957.
27. Bolberitz Pál: i. m. 282—284. old.
28. U. o. 284. old. és ezt támasztják alá Nyíri Tamásnak a Tökében és a Gazdasági-filozófiai kéziratokban kifejtett marxi munkafelfogásról, mint „közgazdasági bűnbesés”-ről kifejtett magyarázatai is. (Lásd: Az ember a világban. 188—194. old.)
29. Bolberitz Pál: i. m. 285. old.
30. U. a.
31. U. o. 286. old.
Vö. még: Nyíri Tamás: i. m. 232—247. old.

Város a város szélén

(Emberek és küzdelmek a szolnoki gyermekvárosban)

*„Adj Uram erőt, hogy képes legyek
megváltoztatni, amit lehetséges,
belátást, hogy ne vesződjek azzal,
ami megváltoztathatatlan,
és bölcsességet, hogy meg tudjam
különböztetni egyiket a másiktól.”*

(Ezékiel próféta)

A prófétai gondolatsor emlékezetben tartása minden feladat és probléma közelítése előtt és megoldása közben jótékony hatású lehet. . .

A *szolnoki Gyermekvárosban* időzve magam aligha voltam képes eljutni a kívánt bölcsességhez, amellyel megkülönböztethettem volna. . . „egyiket a másiktól”. Különösen a csöppnyi óvodások, a végképp magányos betegszobákba zártak között járva sodort el józanságomtól az az intenzív érzelmi hatás, amely hetekig nem vitt előrébb a lelki háborgásnál. Naivnak és fölöslegesen érzélgősnek tűnő kétségbeesésem nem talált partnert, mert. . . „ne vesződjek azzal, ami megváltoztathatatlan. . .”

Egy óvónővel találkoztam, aki első kérdéseimre — mit tud, mit gondol a gyerekek szüleiről — a mélyre fojtott indulat hirtelen elszabadulásával válaszolt: „Nem érdekelnek a körülményeik mindet megölném, amelyik ezt teszi a gyerekével, ha már megszülte”. Ez tíz másodperc volt, s már csinálta is a dolgát tovább.

Változtattam hát magatartásomon, igyekeztem a tárgyilagosan érdeklődő és megfigyelő szerepébe visszahúzódní. Nem tagadhatom azonban, hogy most, írás közben is azért tétovázok, mert át nem adhatónak érzem a megszabott, illetve választott keretek között talán valóban nem átadható élményeimet. Pedig talán mégis ezzel kellene próbálkoznom, ha már mindenki nem élheti át az idegenre rátapadó gyerekeknek kapaszkodását, riasztó—visszatetsző hízélgését, a baltával fenyegetőző szülőt itt, a távozó apa után ordító gyerek látványát amott, a riadt vagy éppen kifejezéstelen gyerekszemeket. Ki tudja, mit tudnak, értenek most saját életükből, mit fognak tudni majd tíz-húsz év múlva, főképpen: mit fognak csinálni vele?

A próféta intelmére hallgatva azonban fölöslegesnek kell ítélnem ezt a közelítést, maradjunk tehát a tényeknél.

Mibe kerül?

Két év során fogadott be a gyermekváros 300 olyan kiskorú (3—18 éves) gyereket, akiknek a felnevelését szüleik, rokonaik nem vállalják, nem vállalhatják „objektív” okokból, nem alkalmasak erre a szerepre a legkülönbélebb okokból. A gyámhatóságok a megyében évente kb. 250 határozatot hoznak, amelyekben egy-egy gyerek állami gondozásba vételéről, illetve intézeti elhelyezéséről in-

tézkednek. Ilyen befogadóképességű intézmény — Fótot nem számítva — nem sok van az országban (Miskolc, Eger).

Az épület — felépült 1981-ben — bár nagyméretű, mégis szolidan húzódik meg a Széchenyi lakótelepre vezető út mentén, kissé elkülönülve a sokemeletes házrengetegtől.

Lehetőségei és problémái — éppen a sokféle korosztályból összetevődő — nagy létszám miatt különböznek a hagyományos nevelőotthonoktól. Másrészt viszont a gyermekváros tevékenysége is beilleszthető az állami gondoskodás másutt is ismert intézeti formáiba, annak jól-rosszul alakított gyakorlatába. Sajátosságai vannak, de minőségi különbségei alig.

Nézzünk néhány fontos adatot: A jelenlegi gyermeklétszám 300. Ebből óvodás korú: 79; közülük lány: 37. Alsótagozatos általános iskolás: 101; ebből lány: 37. Felsőtagozatos: 73; közülük lány: 30. Szakközépiskolás, szakmunkástanuló: 47; ebből lány: 25,60%-uk túlkoros.

A nevelőtestület és a kiszolgáló személyzet létszáma jelenleg: igazgató, három szakmai és egy gazdasági igazgatóhelyettes, 35 nevelőtanár, 27 gyermekfelügyelő. Mősoda-varroda: 10 fő, konyha: 21 fő, szakmunkások: 5 fő, fűtő: 2, gépkocsivezető: 2 fő, dajka: 5 fő, kertész, házimunkás: 2 fő, takarító: 14, gazdasági, adminisztratív dolgozó: 13, 5 ápolónő és 4 portás. Az alkalmazottak összlétszáma: 150. (Természetesen jóval több munkakönyv fordult meg az igazgató kezében a gyermekváros működése óta: összesen 260.)

Részletek az 1983. évi költségvetési irányzatból: összköltségi előirányzat: 23 millió forint; ebből bér: 7 millió. Az összes alkalmazott egy havi átlagosan kifizetett munkabére: 550 ezer forint. Az épület működtetésének (fűtés, világítás, közmű) költségei: 4 millió forint. A gyerekek ételmezésének költségei: 3,5 millió. A ruházkodás költségei (egyéb textilneművel): 1,5 millió. Álló- és fogyóeszközök karbantartására: 2,5 millió forint. Beszerzések: gyógyszer 60 ezer, játékok, eszközök: 200 ezer, könyv 35 ezer, tankönyv, tanszer: 161 ezer forint. Diákjóléti kadások: zsebpénz: 81 ezer, kulturális, szociális kiadások (ünnepély, ajándék, kirándulás, üdülés): 400 ezer forint.

A gazdasági vezetővel osztottunk-szoroztunk néhány percig. Kiszámoltuk, hogy egy gyerek havonta 6390 forintba kerül (23 millió osztva 300-zal és 12-vel). 150 felnőtt alkalmazott van és 300 gyerek. Ez létszámarányokban megfelelne egy olyan családnak, amely két felnőttből és négy gyerekből állna. Ahhoz, hogy 6390 forint legyen az egy főre jutó jövedelem, a két felnőttnek 38 ezer forintot kellene havonként keresni.

Ki jön, ki megy, ki marad?

Amikor elkészült az épület — minisztériumi beruházásként, Ybl-díjas tervező sok kompromisszummal kialakított terveként, a szolnoki ÁÉV kivitelezésében — kinevezték az igazgatót. A semmiből előteremtteni egy tantestületet, nagy munka lehetett, de ilyen azért gyakran történik, s a gyarapodás feletti öröm kíséri. Hogyan lesz egy kongó épület tele; honnan kerül elő hirtelen a sok állami gondozásra szoruló kis gyerek?

Idehozták azokat, akikről ezidőtájt derült ki, derítette ki a gyámhatóság hogy ilyen intézményes segítségre van szükségük. (Azaz első ízben kerültek állami gondozásba.) A megye kisebb nevelőotthonaiból hoztak további gondozot-

takat. Végül jöttek gyerekek ide olyan nevelőszülőktől, akikről a gyámhatóság úgy tudta, hogy a körülményeik, módszereik nem megfelelőek, és a gyermekváros most többet nyújthat a nevelőszülőknél. Egy látogatási napon találkoztam olyan idős asszonnyal, aki látogatta a tőle behozott kislányt. Kért, hogy segítsék neki a gyereket visszaszerezni, mert ő nagyon szereti, nem olyan öreg ő még, igaz a férje beteg, de a pénz is... és így tovább. Az ügyet kívülállóként meg nem ítélem, a gyámhatóság nyilván alapos környezettanulmány után döntött. (Arra azonban mégis vannak példák, hogy a beköltöztetett gyermek ismét visszakerült az eredeti nevelőszülőkhöz). Ez utóbbi létszámnövelés miatt — még ha ez jelentéktelen is a többihez képest — különösen azok bosszankodhatnak, akik a mammut intézmények helyett a nevelőszülők szerepének növelését látják a jövő útjának.

A gyermekvárosba való „bevonulás”-t általában egy elkerülhetetlennek látszó procedúra előzi meg. A családból való kiemelés pillanatában — ahol a családból még egyáltalán maradt valami — a gyerek már lelkileg-testileg rossz állapotban van. Mire az illetékesek megteszik a szükséges intézkedéseket, döntenek a sorsáról a gyerek már megjárta az ideiglenes szállásokat, idegen kísérőkkel, és hosszú távon ható kiszolgáltatottság-élményt gyűjtött össze. A szokásosnál is hosszadalmasabb lehet a beutalás folyamata, ha az illetékesek között (a Gyermek- és Ifjúságvédő Intézet, lakóhely szerinti illetékes gyámhatóság, egészségügyiek és a gyermekváros között) nem teljes az egyetértés, vagy nem dolgoznak pontosan egymás keze alá. A mindennapi munkakapcsolatuk bonyolultabb annál, hogy alá- és fölérendeltség viszonyrendszerében oldhatnák meg.

Csak a gyerek sorsán ronthat, ha a hangoztatott vagy jóhiszeműen vélt érdeke mögött valójában valamelyik intézmény érdeke, kényelmessége áll, vagy az illetékeseket a megoldhatatlanság kényszere mozgatja. (Pl. ahelyett, hogy kórházba vagy csecsemőotthonba utalnák — egy egészségileg nagyon leromlott, beszélni nem tudó, nem szobatiszta, papírjai szerint 2,6 (!) éves kisgyerekekkel bajlódna a gyermekváros betegszobáján, pedig csak egészséges, óvodás korú és fejlettségű gyerekekre rendezkedtek be).

Egy másik, súlyosabb — mert nem egyedi — gond, melynek megoldatlansága terheli, feszegeti az állami gondozásunk kereteit: az iskoláit befejező, munkába álló gondozottak sorsa. A nevelőotthonokból távozni kényszerülő 17 — 18 éves számára, aki az egyébként sem jóhírű munkásszállókba vagy albérletbe csöppen, a hivatásos pártfogó segítsége kevés. Kegyetlen törvényszerűséggel zuhannak lefelé. Akik előre megérik a veszélyt, félnek és szeretnék az intézetben maradni. De az igazgató csak tehetetlenül széttárja a karját és sok szerencsét kíván az „életbe kilépőnek”.

Hová kerüljön a kisebb-nagyobb bűncselekményt elkövető állami gondozott az ellene indított eljárás lezárásáig? Hol várja ki, amíg beutalják egy javító intézetbe? Jobb esetben itt a betegszobában, hacsak közben meg nem szokik, s az eljárás ismét várat magára, amíg újból (és újból) „előállítják”. Közben telik az idő, s a „vétkes” meséin csemegézhet a gyermekváros lakossága. A szökött gyerekek megkeresése is koordinált munkát követel az illetékesektől (gyámhatóság, rendőrség...). A kör gyorsan zárulhat akkor, ha a gyermekváros igazgatója valamiféle megérzésére bízva magát, este autóba ül és néhány száz kilométernyi autózás után reggelre visszahozza a szökevényeket.

Az előkerítettek újbóli bevonulása sem egyszerű. Tetvetlenítés, lányoknál nőgyógyászati vizsgálat szükséges. Ez igen gyakran fényt derít a szökésben töltött napok „történeire”, szexuális kalandjaira. Mi történjék, ha az „ered-

mény” visszavonhatatlan? Csak látszólag egyszerűbb a helyzet, ha a gondozásban vételt megelőzi a gyermekszülés. Hová kerüljön például az a 14 év alatti lány, aki gondozásba vétel előtt tartósan együtt élt egy férfival, majd egy mástól gyereket szül? A gyerekét a szapárfalui csecsemőotthonba viszik, ezzel egyidőben az anyát a gyermekvárosba. Az iskolában már felsőtagozatos, lassan csak eléri a 16 évet . . . , addig is énekelheti az úttörőindulókat.

A gyámhatóság a gyermek beutalásakor átadja az intézetnek az összegyűjtött információit: fontos adatait, betegségeit, jellemzését, élete jelentősebb eseményeinek leírását és a környezettanulmányt. Pontosabban minderre szükség lenne a gyermek nevelésével megbízott intézetnek. Ezek az információk azonban legtöbb esetben használhatatlanul hiányosak. Nem csak az életrajz semmitmondóan kevés, ismeretlenek a gyerek betegségei, sőt testvéreinek holléte, anyjának apjának tartózkodási helye is felderítetlen.

Nem csodálkozom, hogy szeptember elején az igazgató nem fogadott. Még kcra ősszel is az itteni gyerekek testvéreit kereste az országban, azért, hogy más intézetekből idehozathassa őket. Legalább egy épületben legyenek.

A hazalátogatásnak az a feltétele, hogy a gyerekek, ill. szülőnek érvényes gyámhatósági engedélye legyen. A gyermekváros igazgatója hiába tudja, hogy a szülő nem fogja visszahozni a gyereket — pedig ez az engedély egyik feltétele — a szülő lobogtatja a papírt, viszi a gyereket, és szünet végén persze esze ágában sincs hozni. Jöhet a „na, ugye mi megmondtuk” szemrehányás, de fölösleges. Menni kell a gyerekek után.

A gondok egy része megszűnhetne az illetékesek jobb együttműködésével. Az igazgatónak egyelőre földhözragadtabb óhaja van. Egy normálisan működő telefonvonalat szeretne. Azért, hogy pillanatok alatt lehessen döntéseket egyeztetni, orvost vagy rendőrt hívni, mielőtt nagyobb baj is történik, mint ami már éppen megtörtént.

Nap mint nap ugyanaz . . .

Ez persze túlzás, mert mégis csak akad néha olyan esemény, ami meg-megtorpantja a begyakorlott ritmust. A havonként egyszeri látogatások — már akit látogatnak — az iskolai szünetekhez igazodó hazautazások: már akinek van hova hazautazni, illetve engedélyezett hazautaznia. Ilyen alkalmakkor a két — összebékíthetetlennek látszó — világ érintkezési pontjánál robbanó feszültségek, a gyerek teljes lelki fegyverzettel áll készen a „rendkívüli”. A feszültség a rendkívüli állapot elmúltával sem oldódik könnyen, a rend ritmusára való visszatérítés újból és újból kemény, zárt rendbe sorakoztatja a nevelői gárdát.

A házban szervezett rendezvényeknek, ünnepélyeknek nincs meg az előbbi rendkívüliségekkel együttjáró, zavartkeltő hatása.

Reggel hatkor ébresztő, mosakodás, öltözködés, közös levonulás a földszinten lévő ebédlőbe. Ez alól az óvodások kivételek, akiknek élete a nap egészében más, — az alagsori szintéren zajlik; valamint azok a szakmunkástanulók, szakközépiskolások, akiknek iskolai elfoglaltsága már bonyolultabb, a többséghez még erőszakkal sem illeszthető. A többiek viszont kettes sorokban közelítik meg az ebédlőt, bejutás előtt minden csoport kétszer megáll, rendezik a sorokat, meghatározott előnyt adnak az előttük haladóknak, a bejáratnál lévő csapoknál kezét mosnak.

A konyha ablakaiból tálcán viszik a bőséges asznapi. Asztalhoz ülve ismét összevárják egymást, jó étvágyat kívánnak, csak úgy, mint étkezés után „egészségünkre”-t. A hatalmas ebédlőben hol itt, hol ott zengi egy-egy kórus a két variánst. A felügyelő tanár a csoportjával eszik, étkezés után az asztalokat az asznapi felelős tisztán hagyja-hagyatja. A tálcákat visszaviszik, legtöbbször marad rajta valmi, ami sajnálnivaló a moslékból. A napi ötszöri étkezés színvonalát egy átlagosnál jobb módú háziasszony is elfogadhatná. Talán mondanom sem kell, hogy a gyerekek nem igen becsülik. (Hallottam az egyik ügyeletes tanárnő rendre utasító felháborodott szavait arról, hogy mit kaphatna enni otthon...)

Innen még felmennek a tanulószobába a táskákért, esetleg egy utolsó ellenőrzésre jut idő, táskában van-e minden, ami mára kell. Az általános iskolások a lakótelepi iskolába sétálnak, a nagyobbaknak a menetrend szerinti autóbusszal a városba kell menniük. Ahol erre lehetőség van, befizetnek a gyerekeknek két kiflinyi tízórait.

Az óvodások alagsori lakosztályában is megkezdődnek a mindennapi programok, tanterv szerinti foglalkozások: játék, ebéd, alvás... Csak itt minden egy helyen van, nem kell sétálni sietni, utazni otthonról az óvodáig, hisz csak néhány méter a hálótól a „nappali”; néhány méter a berendezésében méreteikhez igazított mosdó, zuhanyzó, WC, öltöző. A prófétára figyelmezek, mégis leírom azt, amibe bele kell törődni: életük nem más, mint vége-hossza nincs, éjjel-nappal üzemelő óvodába járás. Ilyen kis gyerekekkel különösen attrakció számba megy minden kimozdulás... Itt erőfeszítések kellene ahhoz, ami más gyerek életének automatikusan része, a szocializáció alap-ismeret bázisa. Hogy az utcákon jön-megy sok idegen bácsi, néni, hogy ők más gyerekek anyukája-apukája, hogy az üzletekben vásárolni lehet, amire szükség van, és hogy azt pénzért adják, ami meg úgy lesz, hogy a felnőttek dolgoznak. Ez a bácsi itt éppen azt „dolgozza”, hogy vezeti a buszt, ez a néni meg azt, hogy elvetette, meglocsolta, most meg eladja nekünk az ebédünkhöz ezt a salátát... Dehát mindent megtanítani nem lehet, megélni pedig egyelőre nincs módjuk.

A nagyobb lányok, a szintén itt nevelkedő idősebb testvér főleg sétákon kísérhet, segíthet, s ez mindenkinek jó. Alkalom arra is, hogy az egyébként egymástól elválasztott, bár egy épületben élő testvérek találkozhassanak.

„Ó hát ezek a gyerekek utálnak tanulni!”

„Mit látott ő eddig, ami miatt akarna?” Miközben — a tanárok a megmondható — a nem állami gondozottak is egyre kevésbé strapálják magukat!

Való igaz, az ilyen gyerekek legtöbbször a sor végén kullognak. Az előbb-rejutásukban érdekelt illetve felelős emberek közül is sokan gondolják úgy, hogy a gyerekek többsége már eleve genetikailag sérült (alkoholista szülők sokadik, alultáplált gyerekei például.) E feltételezés elvetése esetén is jóideig érthető a hátul kullogásuk, figyelembe véve mindazokat a hátrányokat, hiányokat, amivel idekerültek. Az iskola pedig e nagy létszám és egyéb okok miatt úgy „homogenizál”, hogy meglevőnek tekint meg nem lévő ismereteket, készségeket. Ez a nem állami gondozott gyerekeket is sújtja, de az állami gondozottak reagálnak erre a legkissebb eredménnyel.

A napi teljesítmény értékelése mindig megtörténik, sőt rafinált, ötletes, egyéni értékelési módszerek vannak forgalomban. Azt érezhettem, hogy a táb-

lázatok, kis figurák, fényképek érdem szerinti ide-oda átrendezése valami fontosabb helyett van, és kételkedtem a hatékonyságában. Bizonyára joggal mondták erre, hogy nincs igazam. Ma sem tudom pontosan, de azok a mellékhatások zavarhattak, amelyek megszilárdíthatják a gyerekekben az értékrend viszonylagosságát. A „tőled ez is valami” szemlélet, ami elkülöníti a kintiektől, megerősíti a „kitörni ugyanis lehetetlen” gondolatát, ha a mérce eleve alacsonyabb a kintinél.

A szakos tanárok már kielégítő létszámban rendelkezésre állnak a korrepetálásokra, hiányzik azonban a gyógypedagógus, logopédus, a kulturális életet szervező szakember. A korrepetálást, illetve a közös délutáni foglalkozást nehezíti az a tény is, hogy — azt hittem nem jól hallok — a 221 iskolás gyerek 49 féle órarendi variáció szerint tanul, és ebben még nincs benne az A—B hetek további bonyodalma!

Nem látszik hatékonnak a nevelők iskolai hospitálása. Legtöbben jónak ítélik az iskola és az itteni nevelők kapcsolatát, bár hallottam az iskolai tanárokból működő előítéletekről is. A gondot az okozza, hogy sok óra látogatása után (órarendek!) arra már nem marad idő, energia, hogy a gyerekekről is beszélgessenek. Mit lehet tenni? Nincs egycsapásra nagy megoldás, mindenki apró, lassú egyenkénti javulásban bízik. Egy ambíciózus nevelő viszont hisz az ugrásszerű emelkedésben: akkor látszik majd meg a munkánk eredménye az iskolában is, ha nem kell az otthonról hozott hiányosságai miatt kínlódnunk, azaz, ha majd a saját nevelésű gyerekek, a mostani óvodások lesznek majd iskolások... Értem én őt, de azért most is megborzongok ettől a perspektívától.

Hiány szülte pótcselekvések

A nagy létszámból adódó tömegességet, uniformizáltságot erősíti az épület beosztása és a szintek közötti közlekedés szabályozása. Az épületet legfeljebb újból tervezni és újból építeni lehetne ahhoz, hogy feladatának megfeleljen. Ha már a háló, tanuló, ebédlő három különböző emeleti szinten van, akkor legalább a közöttük való szabad közlekedést, önálló mozgást kellene megengedni a gyerekeknek — javasolom naívan. Ennek akadályja az, hogy a gyerekek még nem érettek erre a szabadságra. Ellenőrzés híján azonnal kárt okoznak, lopnak. A szintek nyitva hagyása, a teljes mozgásszabadság megadása olyan cél, amihez csak hosszabb idő után juthatunk el — mondják. Nem vigasztalás igazán, hiszen mindig jönnek új gyerekek, akikkel a mosakodásnál, WC használatánál kell kezdeni, nem az erkölcsi nevelésnél. (Feltéve, ha elfogadjuk azt, hogy a nevelési célok csak meghatározott egymásutániségben valósíthatók meg. Tehát előbb a „moss fogat”, utána jöhet a „ne lopj”).

A nagyobb lányok hálósobájában látszanak az ösztönös (ösztönzött?) otthonteremtés jelei. Apró személyes tárgyak, itt-ott néhány könyv, kézimunkák, kamasz lányos dekorációk, sztár- és divatfotók. A kisebb fiúk hálóiban viszont teljesen üres falak, üres polcok mutatják magukat egy tisztasági ellenőrzésen. Mi is lehetne rendetlen vagy piszkos? Egy kiborított szekrényből — ahol rendetlenséget gyanított a több fős tisztasági csoport és a hatalmas kulcsosomóval előljáró nevelő — sem került elő más, mint néhány ruhadarab. Sehol egy madzag, vagy kavics, vagy papírrepülő, bármi.

Ha van valami igazság a pszichológusok „iskolai ártalommal” kapcsolatos nézeteiben, akkor ezek a gyerekek egész nap ebben az ártalomban szenvednek.

Legjelentősebb mozzanat a személytelenség. A nagy létszámú osztályokra, a pedagógusok túlterheltségére hivatkozva tudomásul vettük, hogy az iskolában a nem állami gondozott gyerekek is legfeljebb névre, de nem személyre szóló szituációkba kerülnek. Hogyan folytatódik a gondozottakkal mindez „otthon”? Ha van egy figyelem- és szeretet megosztására képes nevelő, akkor ebéd előtt, ebéd közben, a tanulásig, az uzsonnaszünetben, vacsoránál, lefekvésig minden gyerekre juthat 20—30 mondat. Ennek, mondjuk fele, utasítás, jó esetben a fennmaradó másik fele a kommunikációt jelentő párbeszéd. Feltéve, ha valamilyen bonyodalom — ami azért gyakran akad — el nem viszi ezt a lehetőséget a számonkérés, megrovás, büntetés közvetettebb hangneme és esetleg egyetlen érintettje felé.

Most azzal vigasztalnak, hogy a mai családok többségében sem jut több személyre szóló figyelem a gyerekekre. Meg is látszik — folytatja más — az itteni lakótelepi gyerekek már alig különböznek a mieinktől. Mít csinál az állami gondozott gyerek, ha tartósan hiányolja a csak neki szóló figyelmet? (A másik szálát most elejtjük. .). Előhozakodik a szubkultúrája általa megszabott egyedi megkülönböztető jegyeivel, ami ebben a közegben mindenképpen botrányt jelent majd. Ha ez valami tett, cselekedet lesz, annál jobb. Így nemcsak a vele való átlagosnál tartósabb foglalkozás garantált — „Viszlek az igazgató bácsihoz!” — hanem az egyhangúságot felrúgó esemény a többieknek is jól jön.

R. R. (lány) egy nap megszökött az iskolából. Már két autóval körözték a városban, miközben R. besétált az ideggondozóba. Ott előadta szerelmi csalódását. A kedvese, aki szintén a házban lakik, állítólag mást szeret. Reggel meg is verte ezért a fiút. Az orvos nagy gondoskodással kivitte a kórházba, hírt adott a gyermekvárosnak R. hollétéről. Amikor délután értementek, boldogan ugrált a kórházi ágyon, az ápolónők felváltva simongatták, pszilgatták. Semmi probléma, még nyugtatók szedése sem indokolt. A pszichológus állítólag (R. szerint) csak annyit javasolt, hogy kerülje az igazgató bácsit.

Szándékosan nem egy vadabb példát hoztam, nem mintha nem lenne belőle bőven, de ott már a gyerek cselekvését nem pusztán az előbbi hiány, hanem bonyolultabban szerveződő devianciák okozzák. Van aki öngyilkossággal fenyegetőzik, tintát akar inni. Szeretnének betegek lenni, gyógyszert kérnek ilyen-olyan bajra. Felirat nélküli C-vitaminos zacskók vannak forgalomban, mindenre jó, ha sokat vesz be belőle, akkor sincs semmi gond.

A prófétáról megfeledkeztem, talán már rég csak a ló egyik oldalán vagyok, de túlságosan megérett bennem az a felismerés, hogy ha már csak itt tudunk segíteni ezeken a gyerekeken, és csak ilyen intézményes keretek között, akkor ez sükszerűen nem képes többet nyújtani. (Eszembe jut más, a gyermekneveléshez hasonló intim szféra válságára szervezett, engedélyezett társadalmi méretű reakció: magányos öregek, magányos fiatalok — magányosok, társkeresők klubja, neurózisos betegek — pszichiáter hálózat fejlesztése, egyegy emberi kapcsolat tisztán tarthatatlansága — sok kétes tisztaságú kapcsolat). Ha a meggondolást ilyen kényszer diktálja, azaz valami más helyett van, szükeképpen tökéletlen.

Vannak, akik törekednek a „bölcösségre”. Tudni vélik, hogy hol, mit kellene változtatni ahhoz, hogy a gyerekeknek jobb legyen. El kellene érünk — mondja egyikük —, hogy a felnőttek közötti apró-cseprő perpatvarok megszűnjenek. Ez rengeteg energiát elvisz, a gyermekekhez rosszkedvűen, még az előbbi konfliktussal foglalkozva megyek be. Pedig éppen csak ennyi kellene: érzelmileg töltve, nagy empátiával rájuk koncentrálni.

Egy másik nevelő úgy fogalmaz, hogy a cselekvés lehetősége a tantestületnek adott, tehát a „tartalék” bennük keresendő. Ő azonban már nem része ennek a tartalék alapnak, nem dolgozik a gyermekvárosban, a nevelési lehetőségeket kritikaként fogalmazza meg. Előbb azonban nézzük azokat, akik bár még itt dolgoznak, munkájuk nem jogosít fel most a bizakodásra. Azokra gondolok, akik eleve nem hisznek itt a nevelés lehetőségeiben. Nem a prófétánk... „ne veszdődjék...” igazsága alapján hanem kényelmesebb beletörődéssel, kétségbevonható igazságokra hivatkozva... úgyis a vérükben van... , akkor is hazudnak, amikor igazat mondhatnának... Hitüket, illetve hitetlenségüket táplálja a kis hatékonysággal folyó munka. Az az ismeret, amit az állami gondozás után életutakról tudnak. Azt tudják, hogy éppen mostani neveltjeikből termelődik újra ez a réteg. Azt érzik, hogy nem csináltak semmit, legfeljebb rosszat. Van, aki úgy látja, hogy előbb-utóbb az állami gondozottak lesznek ennek az országnak a „sírásói”. Tudathasadásos állapot lehet: gondolatban felvállalni, amiért nem felelős, tettekben elmulasztani azt a keveset is, ami viszont szükséges és lehetséges lenne. Közben úgy alakultak az anyagi feltételek, hogy hivatástudat nélkül is „megéri” itt dolgozni. A fizetések már tűrhetőek, különösen a pótlékokkal, nem úgy mint kezdetben. A november hetediké alkalmából szétosztott jutalmak nagy összege teljesen elképesztett. Az igazgató azonban csak keserűen legyintett, tudja, hogy sok esetben nem jutalomnak, hanem egyszerűen itt tartó tényezőnek számít a pénz. Nyilván megtartani akarja azokat az embereket, akik ellen különösebb kifogás nem merült fel, hiszen így is akad, akit el kell küldenie. Újjonnan jötteknek sem lát a veséjébe, s vannak, akikre eleve csak néhány hónapig számíthat, mert itt a sikeres főiskolai- egyetemi felvételig húzódnak meg. (Található azonban közöttük olyan is, akinek a munkáját nem befolyásolja az „átmenetiség”).

Volt olyan fiatal nevelőtanár, akit azért kellett elküldeni, mert a fiúk hátlójából a fiúk szeme láttára úgy jutott át a szomszédos nevelői szobába, hogy a két helyiséget elválasztó beépített szekrényt — mint akadályt — rípiyára törte. Az a fiatalember, akinek kritikus észrevételeit most idézni fogom, szintén nem önként távozott. Ő zavaros, ellenőrizhetetlen, magánéletébe avatkozó konfliktusokat jelöl meg okként, természetesen ő véletlennek érzi magát. Azért írom le megjegyzéseit, mert összecseng önként távozókéval is, egy-két pontja pedig megegyezik a most is ott dolgozók óvatos, bátorítalan megjegyzéseivel. (Inkább vállalom a vélemények ilyen összemosását, mint hogy felhasználjam a konkrét, de övön alul ütő, vagy éppen fel nem vállalt kritikákat). Legfontosabbnak azt érzi, hogy a rendszeres nevelési értekezleteken nem pedagógiai, módszertani kérdésekről folyik a szó. Úgy kell tenni, mintha a gyerekekkel kapcsolatos összes teendő, probléma, konfliktus megoldási módja mindenkinek kézenfekvő lenne. Amiről szó sincs. Ugyanakkor apró egyéb ügyek vég nélkül cipelhetők egyik hónapról a másikra, mert lezáratlanok, pedig egyszer s mindenkorra írásban rögzíthetők lennének (ki felelős anyagilag bizonyos raktári készletekért). A nevelők úgy versengenek a gyerekek kitüntető szeretetéért, hogy egymás magánügyeibe avatják a gyerekeket a másik kolléga rovására. Az intézet vezetősége olyan konkrét helyzetekbe, módszerekbe szól bele, amelyekhez nincs meg a konkrét információja. Már csak azért sincs, mert valójában keveset vannak a gyerekek között. Az értelmetlen etikai foglalkozások helyett — amit a gyerek legjobb esetben fegyelmezetten un — lazább egyéni foglalkozásokat vezetne be, a kimenőket is másképpen szervezné, mert így ez csak szélnek eresztés, jönnek is idő előtt vissza, nem tudják beosztani a pénzüket, a városban

csak csámborognak. Menni kellene velük sokat. „Én elértem, hogy APÁ-nak szólítottak” — mondja végül, s bár ellenérveimből bólint néhányra, de úgy, mint akinek már úgysis mindegy, nem érdekelt az ügyben.

„Mégis csak én vagyok a felelős”

Az igazgatót a fenti belső problémákról kérdezem. Történetekkel válaszol, legtöbbször így fejezi be: „... hogy lehet ilyen ember pedagógus?”

— Nagyon nehéz a bukások számát csökkenteni, mégis van nevelőtanár, aki megengedi, hogy szilenciumon kívánságműsört hallgassanak a gyerekek, vagy a hálóban aludjanak tanulás helyett; a gyerekek kulturális igényeit csak beat-koncertekkel akarja kielégíteni. Egész napos kimenőket ad, s egy csoport-beli lány terhességét csak négy és fél hónap után veszi észre.

Kínos, amikor a nevelőtanár jelenlétében reggeli mellől valamelyik gyereket az igazgatónak kell visszaküldenie, hogy öltözzék fel rendesen; ha lefekvés után az ágyban síró gyereket neki kell megvizsgáztatnia, mert az ügyeletes nevelő sehol sincs; hogy végig kell hallgatnia, amikor a kirúgott kolléga azzal védekezik, hogy munkaköri leírásában nem volt benne, hogy nem kezdeményezhet szexuális kapcsolatot neveltjeivel. A nevelőtanár nem érkezik meg a kirándulás reggelén, a csoportja ott toporog az autóbusz előtt, a buszsofőrjük meg fogja magát, elindul a gyerekekkel tanár nélkül. A tanárnak is, a sofőrnek is fegyelmit adott. Sokan legalapvetőbb feladataikat nem teljesítik, hogyan lehetne magasröptű pedagógiai vitákat, főleg jó munkát várni — mondja egy szuszra.

— Megkérdezem még, mire vonatkozzon a prófétai fohász. Mi az, amin — ha „erő” van — változtatni lehetne?

— Főképpen a szülőpótló szerepet vállaló pedagógus gondolkodását. Minimum a vállalt kötelezettségeket kell teljesíteni, de amennyire lehet, helyettesíteni a szülőt egyfolytában, nem a kifogásokat keresni.

Változtatni kellene az intézménnyel szembeni legkülönbözőbb felső szintű megítéléseken. Elvárásaikat jobban igazítani a realitásokhoz. Ahhoz, hogy az eltelt két év még mindig a nehéz, születés utáni pillanatokat jelenti, például a gyerekekből egy csapásra eminens tanulókat csinálni lehetetlen. A helyi kezdeményezéseket inkább támogatni kellene, mint mindúntalan keresztezni. (Például háttér gazdálkodás). — Nyilván folytatná, de cseng a telefon. A mostanihoz hasonlóan már sok telefonbeszélgetését végighallgattam. Sosem udvariatlan, nem kiabál, de úgy fogalmaz, hogy sokan vigyázzban állnak a vonal másik végén. Látogatók szeretnének kijönni a gyermekvárosba — gondolom, ezt mondják a telefonba. „Délután van, megmondtuk már, hogy csak délelőtt jöhetnek, amikor nincsenek itthon a gyerekek... kívülről megnézhetik... kedvesem, bármít hittek eddig, ezek a gyerekek nem majmok a ketrechen, nem mutogatjuk őket...”

Azt érezheti, hogy most éppen megtette, ami — prófétánk megalégedésére is — lehetséges, mert elégedetnek látszik, amikor leteszi a kagylót. Aztán még kölcsönösen kívánjuk egymásnak a prófétai bölcsesség tartós állapotát, én pedig anélkül, hogy értelmezni, magyarázni igyekeznék magatartásomat, felpattanok, a vég nélkül folytatható beszélgetést nem folytatom, engedek a hirtelen megerősödő vágynak; rohanok a lányomért az óvodába, most semmiképpen ne legyen ő az utolsóként hazavitt.

ADAMIK MÁRIA

A kereskedelem munkaerőgazdálkodásának néhány jellemző vonása Szolnok megyében

I.

A szocialista kereskedelem kialakulása

Jász-Nagykun-Szolnok vármegye a felszabadulás előtt iparilag a legelmaradottabb területek közé tartozott. Az ipari tevékenységen belül a kézműipari jelleg dominált. A megye egyoldalú gazdaságszerkezetét mutatja, hogy a keresőknek még egytizede sem tartozott az iparhoz, ugyanakkor kétharmad részük a mezőgazdaságban dolgozott. A kereskedelem az összkeresőknek mintegy 4 százalékát foglalkoztatta 1941-ben, ez az arány országosan 6 százalék.¹

A felszabadulás után, 1949-ben a foglalkoztatottak főbb ágazatok szerinti megoszlása csak kismértékben változott az 1945 előttihez képest. A megye gazdasági egyoldalúsága így tovább fokozódott, amit bizonyít az is, hogy a keresőknek több mint 70 százaléka továbbra is mezőgazdasági munkát végzett. Az aktív keresők mintegy 3,7 százalékát foglalkoztatta a kereskedelem, amely ekkor is jóval alacsonyabb az országos átlagnál. Ez összefüggött azzal, hogy a megye kereskedelmi hálózata rendkívül fejletlen, korszerűtlen volt. Igen sok kis, egyszemélyes vegyes bolt üzemelt mind a városokban, mind a falvakban.

A felszabadulást követő években a kereskedelem újjászerveződése szövetkezeti és állami tulajdon alapján indult meg. Először a földművesszövetkezetek alakultak meg, már 1945 elején kisparaszti összefogással elkezdődött a szervezésük. Maga a szövetkezeti mozgalom nem volt idegen az itt élőkől. A felszabadulás előtt a *Hangya* szövetkezeti mozgalom behálózta a megyét, de tej- és hitelszövetkezetek is tevékenykedtek. Kezdetben a földművesszövetkezetekben a beszerzés, az értékesítés, az áruforgalom másodrendűnek tűnt. Az új falu elsősorban politikai szervezetet látott bennük. A születő *fmsz-mozgalom* érdemeket gyűjtött az első pillanattól kezdve a falu-város közötti árucserre megteremtésében, a falu, igaz, még szűkös ellátásában, a nélkülözhető termékek együttes értékesítésében. Kezdetől fogva nem nyereszkeredést láttak a kereskedelemben, hanem a háború után sokszor még éhező városiak élelem-ellátását.

Az *fmsz-mozgalom* sok nehézséggel küszködött. A kezdődő infláció miatt szinte teljes egészében közvetlen árucserét folytattak, a kereskedelemben is

a közvetlen csere uralta a piacot. A gabona életem jelentett. 1946-ban súlyos aszály sújtotta az országot. Beszolgáltatás nem volt, a közellátást felvásárlással kellett biztosítani. Ezt a jogot azonban nem az fmsz-ek kapták meg, hanem a Mezőgazdasági Szövetkezeti Központ (MSZK), amely elsősorban magánkereskedőket tömörített. Így a gabonával üzérkedtek. Fekete piacon és magas áron értékesítették. Az MSZK célja a földművesszövetkezetek kereskedelmi tevékenységének visszaszorítása volt. Eszközként gazdasági és politikai módszert egyaránt alkalmaztak.

A szövetkezeti mozgalomban a fordulat éve 1947. Ez év májusában fogadták el az új szövetkezeti törvényt, amely lehetőséget teremtett az egészséges szövetkezeti mozgalom megteremtésére. Az új szövetkezeti törvény megjelelése után a szolnoki magánnagykereskedők támadásba indultak úgy, hogy a kiskereskedők között ellenhangulatot keltsenek. Bár ekkor már volt új forint, a kevés áru miatt a közvetlen csere tovább folyt. Ezért az árak igen magasak voltak, a szolnoki élelmiszerárak jóval meghaladták a budapesti árakat.

Ennek ellenére a szövetkezeti mozgalom erősödött, egyre több tagja lett. 1948-ban a megyében működő 244 szövetkezeti társulásból 71 az fmsz-hez tartozott.³ Megerősödésükhöz hozzájárult az, hogy rendezték soraikat, kizárták azokat, akik tisztességtelen haszonra akartak szert tenni. 1949-ben a megye szövetkezetei egyesültek. A Hangya szövetkezet boltjait is szocialista tulajdonba vették, nagyobb részük állami vállalatához, kisebb részük fmsz-hez került.

Az 1950—60-as években a szövetkezetek tevékenységében a boltfejlesztés került előtérbe. Sok mintaboltot hoztak létre, amelyekben a közszükségleti cikkek mellett szépirodalmi, politikai és szakirodalmi könyveket is lehetett kapni.

Szolnok megyében az állami kereskedelem kialakítása 1948 végén kezdődött. Itt hozták létre a VIII. számú *Körzeti Népbolt Nemzeti Vállalatot*, amely kezdetben nemcsak a városokban, hanem a falvakban is létesített üzleteket. Mivel 1952—53-ra a földművesszövetkezetek megerősödtek, területrendezésre kerülhetett sor. A falvak népboltjait átadták a helyi fmsz-eknek, az állami kiskereskedelem a megye városaiban és Martfűn koncentráldott. 1947-től megkezdődött a nagykereskedelmi vállalatok lerakatainak szervezése is.

Az 1960—70-es években a megye kereskedelme igen gyors fejlődést mutatott — elsősorban a IV. és V. ötéves terv idején. Fejlesztették üzlethálózatukat, szélesítették az áruválasztékot. Ezt a fejlődést erőteljesen meghatározta a városiasodás, a népesség mozgása, a fogyasztói igények változása.

Az ország kiskereskedelmi forgalmából a megye növekvő mértékben részesedett. Míg 1952-ben az össz-kiskereskedelmi forgalom 2,98%-át forgalmazta megyénk, addig pl. 1970-ben 3,63%-át, 1982-ben 3,86%-át. 1955-höz képest 1980-ra a teljes kiskereskedelmi eladás mennyisége közel ötszörösére emelkedett. Ezen belül a vegyesiparcikk-eladás 8,5-szörösére, a bolti élelmiszer-vásárlás 4,3-szorosára, a ruházati eladás 2,9-szeresére, a vendéglátóipari fogyasztás háromszorosára nőtt. A kereskedelem fejlődésével a foglalkoztatottak száma és összetétele sem maradt változatlan, a megye aktív kereső népességének 8,9%-a dolgozott 1980-ban a kereskedelem területén.⁴

II.

A megye kereskedelmében foglalkoztatottak száma és megoszlása 1968–1980 között

Az indirekt irányítási rendszer a vállalati tevékenységben lényeges változásokat hozott. Ezek a változások a kereskedelmi vállalatokat is érintették. Gazdasági önállóságuk megnövekedett. A munkaerő-gazdálkodás terén a létszámmal való ésszerű gazdálkodást tűzték ki célul.

A foglalkoztatottság alakulását nem elegendő kizárólag azzal mérni, hogyan alakul a létszám az egyes területeken, bár ez alapján is vonhatunk le következtetéseket. A kereskedelemben a létszám összetételét igen sok szempont figyelembevételével vizsgálhatjuk: tulajdonstruktúra alapján, nemek szerint, a forgalommal való összefüggések alapján (fizikai és nem fizikai), korcsoportok szerint, szakképzettség alapján stb.

Szolnok megye kereskedelmében az elmúlt 12 év alatt a foglalkoztatottak száma mintegy 5000 fővel nőtt. 1980-ban 17 500,⁵ 1981-ben 17 803 fő dolgozott e népgazdasági ágban. (1970-ben az összes aktív kereső 6,8⁰/₀-a, 1980-ban 8,9⁰/₀-a dolgozik a kereskedelemben.) Ez az arány alacsonyabb az országos átlagnál, amely a vizsgált időszakokban 7,9 ill. 9,5⁰/₀.⁶

Meg kell azonban jegyezni, hogy az országos átlaggal való összehasonlítás során nyert képet torzítja az a tény, hogy a kereskedelem centralizált: fővárosi és tájegységi, több megye ellátását végző kereskedelmi szervek nem megyearányosan működnek.

Tulajdonstruktúra alapján vizsgálva a foglalkoztatottságot, megállapíthatjuk, hogy a szövetkezeti kereskedelem foglalkoztatja az alkalmazottak nagyobb hányadát. 1971-ben 52,3⁰/₀, 1975-ben 53,3⁰/₀, 1980-ban 53,8⁰/₀, 1981-ben 54,1⁰/₀ a szövetkezeti kereskedelemben dolgozók aránya.⁷

A kereskedelem egyes ágazataiban foglalkoztatottak megoszlása is nagy különbségeket mutat a két szektorban. Ezt érzékelteti az alábbi táblázat.

Szolnok megye kereskedelmében foglalkoztatottak megoszlása szektorok szerint 1971–1980-ban

Megnevezés	A foglalkoztatottak aránya % ban					
	állami szektorban			szövetkezeti szektorban		
	1971.	1980.	1981.	1971.	1980.	1981.
Nagyker	39,6	32,1	30,8	8,4	8,8	8,4
Boltí kisker.	25,3	30,5	29,4	32,4	37,7	—
Gyógyszerker.	8,9	9,7	9,7	—	—	—
Vendéglátás	25,8	27,0	29,1	19,1	20,4	—
Ker. szolg.	0,4	0,7	1,0	1,8	—	—
Egyéb ágazat	—	—	—	38,3	33,1	—

(A szövetkezeti kereskedelem 1970-es adatában a kereskedelmi szolgáltatások is szerepelnek. Forrás: Szolnok megye Statisztikai Évkönyvei adatai alapján számított arányok.)

Az adatokból úgy tűnik, hogy a szövetkezeti szektorban a nagykereskedelmi tevékenység végzésére leköötött munkaerő aránya jóval kisebb, mint az állami szektorban. Ennek oka alapvetően az, hogy e tevékenység már az ötvenes években is az állami szektor hatáskörébe tartozott, s az ésszerű munka-

fejlődését erőteljesen visszafogta. A pengőnek nem volt értéke. A termény megosztás nem is kívánja, hogy mindkét szektor kiépítse teljes nagykereskedelmi hálózatát. Ebből következik, hogy a szövetkezetek a bolti kereskedelemben alkalmazzák a munkaerő nagyobb hányadát. Külön megemlítendő, hogy egyéb ágazatokban is (pl. termelő-szolgáltató) köt le jelentős számú munkaerőt. A *szövetkezeti kereskedelem* a megye lakossága általános élelmiszer-szükségletének kielégítésén túl, jelentős szerepet tölt be a zöldség- és gyümölcsellátásban. Különböző termelőtársulásokban is részt vesznek; jelentős a méhész szakcsoport, nyúl- és libatenyésztő szakcsoport, kertszövetkezet, valamint szolgáltatások végzése is tartozik tevékenységi körükbe.

Mindkét szektorban csökkent a nagykereskedelemben foglalkoztatottak aránya, s nőtt a kiskereskedelmi alkalmazottaké. Itt a forgalom növekedése indokolja a plusz munkaerő alkalmazását. Ugyanakkor egyre gyakoribb a nagykereskedelmi hálózat kiiktatása a felvásárlások kapcsán, ami azt is maga után vonja, hogy relatíve kevesebb munkaerőre van szükség.

1981-ben a vegyes tevékenységű, úgynevezett *demigross kereskedelem* szerepe megnőtt a szövetkezeti szektorban. Ez azt jelenti, hogy a kiskereskedelmi boltok egyre több árut szereznek be közvetlenül a termelőktől, így lerövidül az áru útja, ami a vevőknek és a boltoknak egyaránt kedvező. Az 1981. évi Szolnok megyei Statisztikai Évkönyv adata alapján a foglalkoztatottak 86,5%-a foglalkozik vegyes tevékenységű kereskedelemmel.

Fizikai és nem fizikai dolgozók arányának alakulása a megye kereskedelmében

1976-ban a KSH új ágazati osztályozási, valamint állománycsoportosítási rendszert vezetett be. A kereskedelemben a forgalomtól függő alkalmazottak a fizikai állományba kerültek. A két kategória tartalmilag abban tér el egymástól, hogy néhány kiegészítő munkakör (portás, takarítónő stb.) fizikai állományba került a korábbi forgalomtól független dolgozók állományából. Ugyanakkor a forgalomtól függő alkalmazottak közül nem fizikai munkakörbe került a dolgozók egy része — pl. a háromfős és annál több alkalmazottal dolgozó hálózati egységek vezetői és helyettesei. Így statisztikailag összehasonlíthatók az 1971-es és 1980-as adatok.

Szolnok megye kereskedelmében foglalkoztatottak megoszlása 1971-ben és 1980-ban

Megoszlás	Teljes munkaidőben foglalkoztatottak megoszlása százalékban			
	fizikai		nem fizikai	
	1971	1980	1971	1980
Állami szektor	68,9	64,1	21,1	30,0
— nagyker.	53,3	60,6	38,0	43,3
— kisker.	72,5	66,5	11,2	27,1
— gyógyszerker.	87,5	68,6	10,2	25,1
— vendéglátás	82,5	65,5	9,1	26,6
— ker. szolgáltatás	84,4		9,4	
Szövetkezeti szektor	78,2	64,6	14,4	28,9
— nagyker.	76,8	72,6	16,2	21,8
— kisker.	88,8	72,8	—	21,1
— vendéglátás	94,4	67,3	—	25,0
— ker. szolgáltatás	78,0		12,0	
— egyéb ágazat	61,5		33,4	

(Forrás: Szolnok megyei Statisztikai Évkönyvek — 1971., 1980. — munkaügyi adatai alapján kiszámított adatok. Nem tartalmazzák a foglalkoztatott nyugdíjasokat, szakmunkástanulókat, nem teljes munkaidőben foglalkoztatottakat.)

Az adatokból láthatjuk, hogy a szövetkezeti kereskedelemben a fizikai dolgozók részaránya 1971-ben lényegesen nagyobb. Ez a különbség azonban tíz év alatt csaknem teljesen eltűnik. A két szektor reális összehasonlításának azonban komoly akadálya van. Az állami szektorban a szakágazatokba sorolt fizikai — nem fizikai állomány adatai vannak. A szövetkezeti szektort illetően: a nagykereskedelem a Zöldért Vállalatnak, a bolti kiskereskedelem az Áfész ill. a Tisza-vidék bolthálózatának, az egyéb ágazat a felvásárlási, ipari, központi igazgatási állománynak felel meg. 1981-ben mind az állami, mind a szövetkezeti szektorban a fizikai dolgozók részaránya emelkedett 1,6, illetve 0,3%-kal 1980-hoz képest.

A táblázatban nem szerepelnek a nem teljes munkaidőben foglalkoztatottak. Ők a vizsgált időszakban az összfoglalkoztatottak mindössze 2—3 százalékát jelentették. Létjogosultságukat az indokolja hogy a csúcsgazdálkodási időszakokban kiegészítik, pótolják a teljes munkaidőben foglalkoztatottakat. Bár arányuk alacsony, azonban a munkaerőforrás e területen korlátozott. Ma már lehetőség nyílik a gyes mellett nem teljes munkaidőjű foglalkoztatásra is, de ez nem terjed úgy, mint amilyen mértékben a vállalatok szeretnék.

A foglalkoztatott *nyugdíjasok* részaránya a vizsgált időszakban 4—6 százalék között mozog. Alkalmazásuk felhalmozott ismeretanyaguk, szakértelmük és a fiatalok oktatása szempontjából igen fontos, tehát foglalkoztatásuk növelése indokolt lenne.

Nemek szerinti csoportosítás

A foglalkozási struktúra legnagyobb méretű és társadalmi szempontból legnagyobb jelentőségű változása a keresők nemek szerinti összetételében tapasztalható. Amíg országosan 1949—1980 között az összes keresők száma 24%-kal emelkedett, addig a férfikeresők száma gyakorlatilag változatlan maradt, s a női keresők száma mintegy 80%-kal haladta meg az 1949-es színvonalat.⁸ A nők a korábbi évtizedekben még számottevő munkaerő-tartalékokat jelentettek, de már közöttük is csaknem megvalósult a teljes foglalkoztatottság.

Hogyan alakult a kereskedelemben a foglalkoztatottak nemek szerinti megoszlása? Ezt mutatja az alábbi táblázat.

*A kereskedelemben foglalkoztatottak nemek szerinti megoszlása
százalékban*

Év	Országosan		Szolnok megyében	
	férfi	nő	férfi	nő
1949	64,1	35,9	64,5	35,5
1960	48,0	52,0	53,8	46,2
1970	39,0	61,0	40,4	59,6
1980	36,7	63,3	35,3	64,7

(Forrás: 1970. és 1980. évi népszámlálási adatok.)

Az adatokból kitűnik, hogy a kereskedelemben foglalkoztatott nők aránya rohamosan növekedett mind országosan, mind a megyében. Ma ilyen magas arány csak az egészségügyi, szociális, kulturális szolgáltatások területén

van. Pl. 1980-ban e területeken az összfoglalkoztatottak 72,3⁰/₀-a nő.⁹ A nők ilyen magas foglalkoztatottsági arányát még egy adat támasztja alá — az összes aktív kereső nő 13,8⁰/₀-a a kereskedelemben dolgozik. Mindennek hatása van a kereskedelempolitika számos területére (bér, szociálpolitika, nyitvatartási idő stb.)¹⁰

A Szolnok megyei Tanács kereskedelmi osztályának adatai szerint a megye kereskedelmében 1979-ben 1975-höz képest 11⁰/₀-kal nőtt a vezető beosztásúak száma. Azonban a vezető beosztású dolgozók nemek szerinti megoszlása semmit nem változott. Mindkét időszakban a nők mintegy 13⁰/₀-a, a férfiak mintegy 30⁰/₀-a került vezető beosztásba.

Ennek a problémának az oka nagyon összetett. Mint tudjuk, a kereskedelemben foglalkoztatott fiatal nők a munkába lépésük után rövid időn belül 3—6 évre kiesnek a munkából, s mire az alapvető jártasságot megszerzik, a férfidolgozókkal szemben jelentős hátrányba kerülnek, mind szakmai téren, mind a fizetéseket illetően.

Számításaim szerint az V. ötéves terv időszakában azonos kategórián belül a nők átlagkeresete 500—900 forinttal maradt el a férfiak átlagkeresetétől. Ez nemcsak a fizikai és nem fizikai kategóriába sorolt dolgozókra vonatkozik, hanem a vezető állásúakra is. 1975-ben pl. a vezető beosztású férfiak átlag 700 forinttal kerestek többet, mint a nők. Ez a különbség a tervidőszak végére alig mérséklődött.

A problémát fokozza, hogy a kereskedelemben az átlagkeresetek a többi népgazdasági ághoz képest kedvezőtlenül alakultak. Míg 1975-ben pl. az iparban kifizetett átlagbér 2418 Ft/fő volt, a szövetkezeti kereskedelemben 2444, az állami kereskedelemben 2333 Ft/fő.¹¹ Tehát lényeges különbség nincs a két ágazat között. Mindez 1981-re már nem mondható el. A kereskedelem a népgazdasági ágak közül a legrosszabban fizetett lett a megyében.

A foglalkoztatottak havi átlagkeresete Szolnok megyében

Népgazdasági ág	1981-ben
Ipar	3907
Építőipar	4124
Mezőgazdaság és erdőgazdálkodás	3985
Szállítás, hírközlés	4302
Kereskedelem	3462
Vízgazdálkodás	4430
Anyagi ágak együtt	3975

(Forrás: Szolnok megyei Statisztikai Évkönyv, 1981.)

Az átlagkeresetek fent bemutatott alakulása nemcsak megyei jelenség. Meg kell azonban jegyezni, hogy a megye vállalatai a kiérdemelt bérfejlesztési lehetőséget nem mindig használják fel, s ez is okozza a többi ágazathoz képest a lemaradást. Mi ennek az oka?

— Mindenki tartalékol, a vállalatok „biztonságra” törekednek. Ha túllépi a megengedett bértömegkeretet, progresszív bérfejlesztési adót kötelesek fizetni, az ettől való félelem miatt inkább visszatartják a béreket.

— Év végén a tartalékoltt béreket a megye vállalatainak többsége nem törzsbéresítette. Többnyire jutalom formájában kiosztották.

— A vállalatok erőteljesen fejlesztéscentrikusak. Míg országosan az a tendencia jellemző, hogy a fejlesztések növekedési üteme a korábbiakhoz ké-

pest lényegesen lassúbb, addig ez a megye kereskedelmi vállalatainál alig érezhető.

— A részesedési alapból képezik vállalatunk a jóléti alapot is. A kereskedelemben az egy főre vetített jóléti alap nem éri el az iparvállalatokét, ennek ellenére a vizsgált vállalatok igen korlátozottan használták fel az elmúlt években ezt az alapot.

Mire lehet következtetni a leírtakból? A vállalatok lemondanak egy olyan ösztönzőről, amely hozzájárulhatna a dolgozók megtartásához. A bérfejlesztési lehetőség teljes kihasználásával bérnövekedést lehetne elérni. A növekvő részesedési alapból nagyobb év végi részesedést, jutalmakat, újítási díjakat stb. lehetne fizetni.

Az 1982. végéig alkalmazott bérszabályozási rendszer ennek ellenére összességében betöltötte funkcióját. Az, hogy a megyénkben a kereskedelmi dolgozók keresete a többi népgazdasági ághoz képest alacsony, nemcsak a társadalmi megítélés problémája, hanem kereskedelmi vállalatunk bérigazdálkodásából is következik. Tehát bátran kell élni a bérfejlesztéssel, ki kell használni a szabályozók adta lehetőségeket.

Hozzá kell azonban tenni, hogy a kereskedelemben az utóbbi években a jövedelmezőségi mutató növelése érdekében igen sok intézkedés, számos új forma bevezetése történt: így például a bérszabályozás új rendszerének alkalmazása; az eredményérdekeltségű, a költségtérítéses, a szerződéses üzemeltetés és a bérleti rendszerek elterjedése a vállalatoknál; a bolthálózatban pedig a csoport- és az egyéni érdekek összekapcsolása.

Mindezek azt eredményezik, hogy:

- erősödik a forgalom növelésére irányuló magatartás;
- nő az eszközökkel, élőmunkával, dologi költségekkel való takarékoskodás;
- a fogyasztói értékítéletek jobban tükröződnek a kereskedelem áruajánlatában, készleteiben, áraiban;
- az üzletek közötti verseny célja a vevők megelégedése útján érhető el, ami kulturáltabb, több szolgáltatást nyújtó magatartásokban mutatkozik meg;
- elterjedtebb lesz a visszahatás a termelőkre, mert a kereskedelem az „eladhatóság” kritériuma alapján vásárol;
- emelkedik a szakmai hozzáértés színvonala, mert több alap, közép- és felsőfokú végzettségű egyén dolgozik az ágazatban és csökken a szakképzetlenek száma és aránya;
- a vállalati jövedelmezőségi mutató bérfejlesztési alapot képez, megnő a szerepe, jelentősége és a gazdálkodó szervezetek nyeresége fokozódó mértékben hozzájárul a népgazdasági mérlegek egyensúlyának fenntartásához, javításához.

III.

Munkaerőmozgás Szolnok megye kereskedelmében

A munkaerőmozgás a társadalmi-gazdasági fejlődés természetes velejárója. Munkaerőmozgásnak minősül a munkaerő minden helyváltoztatása, amelynek során a dolgozó valamely munkahelyre — beosztásba — belép, vagy onnan kilép. A munkaerőmozgás költségekkel jár, társadalmi veszteséget okoz.

Ugyanis: a munkahely-változtatást megelőzően a kilépő munkaerő teljesítménye csökken és az újonnan belépő munkaerő betanítása is költségekkel jár, teljesítménye csak fokozatosan éri el a gyakorlott dolgozóét.

Ez azonban nem jelenti azt, hogy a munkaerőmozgás káros jelenség. A *munkaerőmozgás hasznos, ha a változtatás a hatékonyság megnövekedésével jár együtt*. Ez a feltétel azonban gyakran nem érvényesül. Ugyanis az egyének gyakran kedvezőtlen munkafeltételek, munkakörülmények, kereseti aránytalanságok stb. miatt változtatnak munkahelyet.

A munkaerőmozgás létrejöhet demográfiai csere következtében, amikor az egyének a gazdaságilag inaktív népesség köréből az aktív keresők közé lépnek be, vagy onnan a háztartásba térnek vissza, ill. munkahely-változtatás során. Ez utóbbi folyamatot fluktuációnak nevezzük. A munkaerőmozgást a kereskedelemben számos tényező befolyásolja. A kiváltó okok között szerepelnek olyanok, amelyeket a vállalatok nem, vagy csak jelentéktelen mértékben tudnak befolyásolni, de a statisztikai állományban változást okoznak. Ilyen pl. a gyés, sorkatonai szolgálat, nyugdíjazás stb. Másrészt szerepelnek olyanok, amelyek a kereskedelem speciálisan nehéz munkakörülményeiből adódnak, pl. több műszak, késő esti vagy éjszakai munka a vendéglátásban stb.

A *munkaerőmozgás* vizsgálatát a Szolnok megyei Tanács kereskedelmi osztályához beérkezett adatok alapján végeztem azon vállalatok körében, amelyek az osztály számára adatszolgáltatási kötelezettséggel rendelkeznek. Mivel ez a foglalkoztatottaknak közel 70%-át érinti, úgy gondolom, a levont következtetések a sokaság egészére is jellemzőek. A *vizsgált időpontok: 1976., ill. 1980.* A statisztikai jelentésekben 1980-ban a szüneti tanulók foglalkoztatását nem jelezték, így azt az 1976. évben sem vettem figyelembe. Kétségtelen, hogy figyelembevételükkel lényegesen nagyobb fluktuációt mutatnánk ki. Ez azonban nem adna igazán reális képet megyénk kereskedelmének munkaerőmozgásáról.

A munkába lépések Szolnok megyében a következőképpen alakultak:

	1976		1980	
	fizikai	nem fizikai	fizikai	nem fizikai
	%	%	%	%
Első ízben munkaviszonyt létesítők	13,7	11,6	15,3	6,2
Munkahelyet változtatók (más munkahelyről való átlépés)	77,5	67,6	71,6	72,1
Gyésről és sorkatonai szolgálatról visszatérők	8,8	20,8	13,1	21,7
	100,0	100,0	100,0	100,0

1980-ban a munkahelyet változtatókat részletesebb bontásban is nyomon követjük: a 71,6%-on, illetve 72,1%-on belül az áthelyezések aránya mindössze 6,4, illetve 14,5% — fizikai és nem fizikai állomány — az előző munkaviszonyukat hat hónapon belül megszakítók aránya 50,1, illetve 53,3% és a hat hónap eltelte után a kereskedelemben munkaviszonyt létesítők aránya 15,1, illetve 4,3%. Mint látható, legnagyobb súllyal azok szerepelnek mindkét állományban, akik fél éven belül más munkahelyről beléptek, illetve kiléptek valamely kereskedelmi vállalathoz, s lehet, hogy ugyanezek, akik rövid időn belül távoznak.

Azt is lényeges megvizsgálunk, hogy az *első ízben munkaviszonyt létesítők* milyen iskolai forma elvégzése után, illetve tevékenységi körből kerültek a megye kereskedelmébe. Igen pozitív jelenség, hogy a döntő többségét a kereskedelmi és vendéglátóipari szakmunkástanulók alkotják — 65,3⁰/₀-os arányban. A szakképzettséget adó középiskolai képzést kapott munkavállalók aránya 11,8⁰/₀. Meg kell jegyezni, hogy a vállalatok szívesebben alkalmaznak szakmunkásképzési formában végzeteket. Ennek okát elsősorban abban látom, hogy ez az iskolaforma jóval gyakorlatiasabb képzést nyújt, a napi problémákban jobban eligazodnak a volt szakmunkástanulók.

A vállalatok „rövid távú szemlélete” mutatkozik meg abban, hogy a szakközépiskolát végzettekkel szemben türelmetlenek, s a megszerzett tudásanyag kiaknázására többnyire nem törekednek. Ettől függetlenül igen pozitívnak tartom vállalatainknak azt a törekvését, hogy az először munkaviszonyt létesítők döntő hányadát a szakirányú képzésben résztvevőkből biztosítják. Az alkalmi munkások, önállók stb. aránya mindössze 3⁰/₀. De alacsony — 6,5⁰/₀ — a gimnáziumból a kereskedelembe kerülők aránya is.

Az először munkaviszonyt létesítők mellett a népgazdaság egyéb ágazataiból is áramlott munkaerő a megye kereskedelmébe. Az 1980-as év olyan sajátos esztendő volt — legalábbis a korábbiakhoz képest —, amikor az ipar nem növelte a létszámát, sőt az ipari termelésben a foglalkoztatottak számában néhány százalékos csökkenés következett be. A *fizikai állományban* a munkahelyet változtatók előző népgazdasági ágazata között a kereskedelem szerepelt legnagyobb arányban, kb. 35⁰/₀, majd az ipar 25,6⁰/₀-os aránya emelkedett ki. Ebben az adatban azonban az is benne van, hogy különösen a szövetkezeti kereskedelemben az egyéb tevékenység — s ezen belül az ipari tevékenység — aránya a foglalkoztatottságot tekintve magas, és vonzerőt gyakorol más népgazdasági ágak felé.

A nem fizikai állománycsoportban a munkahelyet változtatók csaknem fele korábban is a kereskedelemben dolgozott. Relatíve jelentős az iparból ideáramlott munkaerő — közel 17⁰/₀ —, s a mezőgazdaságból is hasonló arányban áramlott munkaerő a kereskedelembé.

Hogyan alakult a *kilépések* aránya? 1976-ban és 1980-ban az átlagos állományi létszám csaknem 30⁰/₀-a lépett ki a kereskedelemből. (1976-ban a kilépések aránya 28,7, 1980-ban 28,3⁰/₀.) Különösen a fizikai állományban magas a fluktuáció aránya. 1976-ban a dolgozók 34,7⁰/₀-a, 1980-ban 33,6⁰/₀-a változtatott munkahelyet. A nem fizikai állományban ezek az arányok a következők: 14,7, ill. 16,4⁰/₀. Ezek arra hívják fel a figyelmet, hogy a kereskedelemben nem érvényesülnek azok a tendenciák, mint a népgazdaság többi ágazatában. Az országos átlagnak csaknem a kétszerese a kereskedelemben munkahelyet változtatók aránya.

Mi az oka annak, hogy a fluktuáció ilyen magas? (Úgy vélem, megállapításaim nemcsak Szolnok megyére, hanem az egész kereskedelemre vonatkozhatnak.)

— A népgazdaság többi ágazatában biztosított munkakörülményekhez képest kedvezőtlen munkafeltételeket tudnak biztosítani. (Gondoljunk például a nyitvatartási időre.)

— A nehéz fizikai munka aránya magas, és ezt többnyire nők látják el.

— A bérezési rendszer problémái. Általában a népgazdasági ágak közül a kereskedelemben a legalacsonyabbak az átlagbérek. A vállalatok a bérfeljesztési lehe-

tőségeket nem mindig használják ki. Sok esetben visszatartják a bérfejlesztési keretet — nincs megfelelő kockázatvállalási készségük.

Milyen okok váltották ki a munkából való kilépéseket 1976-ban, illetve 1980-ban?

O k o k	1976-ban		1980-ban	
	fizikai	nem fizikai	fizikai	nem fizikai
Nyugdíjazás, elhalálozás	5,4	6,0	7,7	8,7
Gyes, sorkatonai szolgálat	16,8	26,7	16,8	20,4
Munkaszerződés meg nem hosszabbítása				
lejárta	36,2	28,6	15,9	16,9
Munkavállaló felmondása	41,0	34,8	37,3	34,8
Fegyelmi elbocsátás	0,6	0,8	0,9	0,6
Áthelyezés	—	—	1,9	3,1
Egyéb ok	—	—	19,5	18,2

Mint láthatjuk, az okok között mindkét időszakban a munkavállaló felmondása szerepel legnagyobb súllyal. Hogyan lehetne csökkenteni a felmondások számát? Csak *tudatos* kereskedelempolitikai intézkedésekkel, amelyek vonzóbbá teszik a pályát és megtartják a már itt dolgozókat. Komplex intézkedési rendszer szükséges, amely kiterjed a munka és szociális körülmények javítására, a bérezési rendszer problémáinak megoldására stb. Ehhez szükségszerűen alkalmazkodni kell a vállalati bérpolitikának is, mivel az egyes vállalatoknál, munkahelyeken dől el az, mennyire képesek megakadályozni a fluktuációt, megtartani a munkaerőt.

IV.

Mi várható a következő években a megye munkaerő-gazdálkodásában. Elsődlegesen azzal kell számolnunk, hogy a feladatok megoldásához a már meglévő munkaerőt kell felhasználni. A munkaerő iránti kereslet népgazdasági szintű mérséklődése ellenére sem várható a kereskedelemben a munkaerő-kínálat érzékelhető növekedése. A jelenleg tapasztalt, területenként és szakmánként jelentkező munkaerőgondok várhatóan hosszú ideig jellemzőek lesznek. A munkaerő-gazdálkodás előtérbe kerülését a munkaerőhelyzetén kívül a gazdasági hatékonyság növelése is indokolja. Ennek érdekében célszerű lenne, ha a vállalatok:

— Az eddigieknél jobban kihasználnák a részmunkaidős foglalkoztatásban rejlő lehetőségeket.

— Ha törekednének még több nyugdíjast fizikai munkakörben alkalmazni. (A nyugdíjasokat érdekeltté lehetne tenni a munkavállalásban.)

— A megyében is számolni kell azzal, hogy egyre több vendéglátóipari és kereskedelmi üzlet szerződéses üzemeltetési formában és az üzletek egy részének bérbeadásával fog működni. Ez az irányító létszám csökkenését vonhatná maga után.

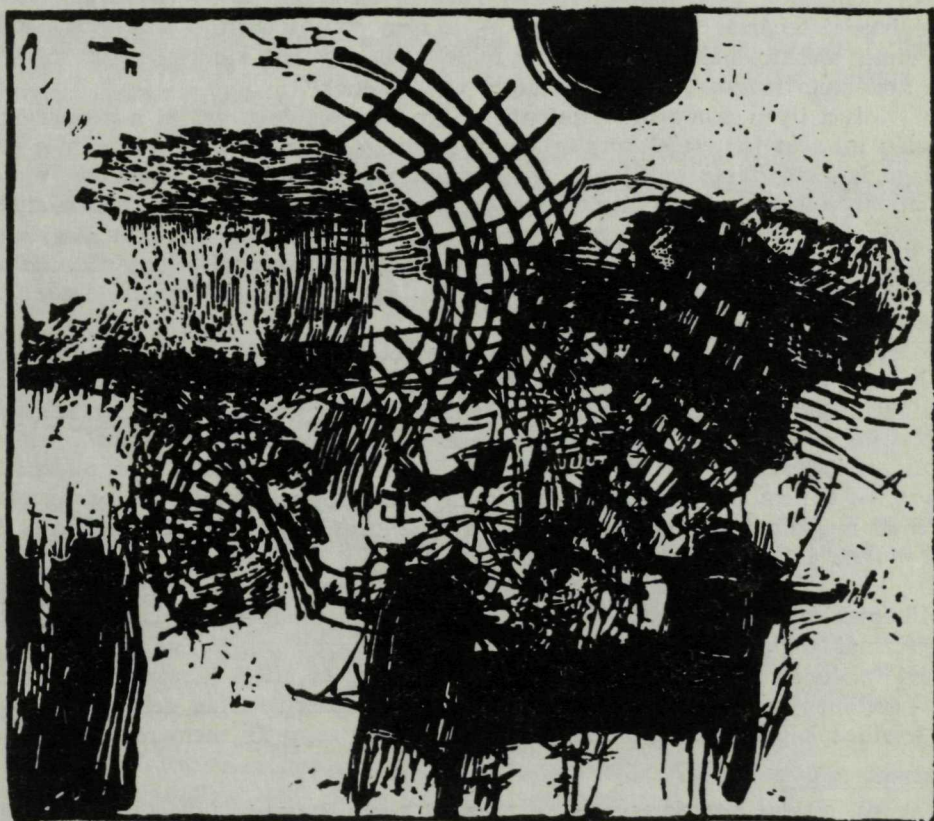
— A munkaerő a munkaidő alatt nincs egyenletesen leterhelve. A rendelkezésre álló munkaidőalap jobb felhasználása érdekében a Munka Törvénykönyve olyan lehetőségeket biztosít, hogy a dolgozók egy része a munkaszerződés módosításával több munkakör betöltését végezheti. Jó módszer lehet a törvényes munkaidőt meghaladó, önként vállalt munkavégzés lehetőségeinek

igénybevétele, az eddig külső munkavállalókkal megoldott feladatoknak saját dolgozókkal, mellékfoglalkozás igénybevételével vagy munkavégzésre irányuló egyéb jogviszony keretében történő elvégeztetése.

DR. NAGY RÓZSA

1. 1941. évi Népszámlálás, Történeti Statisztikai Kötetek; Budapest 1976, KSH
2. 1970. évi Népszámlálás 24. kötet, Budapest, 1971. KSH.
3. Szövetkezeti Magvetők, Budapest, 1971.
4. 1980. évi Népszámlálás, Budapest, 1981. KSH.
5. Szolnok megye Statisztikai Évkönyve, 1980., 1981.
6. 1970. és 1980. évi Népszámlálás, KSH, 1971., 1981.
7. Szolnok megyei Statisztikai Évkönyvek, 1971, 1975, 1980, 1981 adatai alapján számítottak.
- 8., 9., 10. 1980. évi Népszámlálás, KSH, 1981.
11. Szolnok megyei Tanács kereskedelmi osztályának adatai.

HAGYOMÁNYOK

Zsigmond Ferenc, a tankönyvíró*

A száz éve született tudós életművéből azt a szeletet kívánók egy pillanatra megvilágítani, amely talán — a dolgok természeténél fogva — a késői szemlélőnek a leghomályosabb. Ugyanis egy tankönyvet, míg forgalomban van, tanárok és tanulók forgatnak, ha viszont kivonják onnan, már senki, legfeljebb — néha — neveléstörténészek. S aki annak idején tanította vagy tanulta, az is a legritkább esetben törődik vele, honnan merítette ismereteit: a víz érdeklí, nem pedig az, hogy ki találta a forrást.

Zsigmond Ferencet nem csupán munkája kötötte közép- vagy főiskolai szintű oktatáshoz, hanem irodalomtörténeti munkásságában is végig érvényesített pedagógiai, illetve tudománynépszerűsítő szándékok is. Ady-könyvét alcíme szerint is az ifjúságnak szánta¹; nagy Jókai-monográfiája mellett népszerű füzetet is szentelt kedvenc írójának²; nagyobb tanulmányai közzétételére gyakran választotta az Irodalomtörténeti Füzetek sorozatát, amely elsősorban a középiskolai tanársághoz szólt³; végül — de nem utolsósorban — a debreceni kollégium történetének monografikus feldolgozása mellett külön kötetet szentelt a kollégium magyar irodalomoktatása történetének.⁴

Mivel ilyen szorosan összefonta az irodalomtörténetírást és a pedagógiát, talán mi sem járunk el igazságtalanul most, hogy az irodalom- és nem a pedagógia-történetírás múltjának emlékeként vizsgáljuk meg Zsigmond Ferenc tankönyveit. Annál inkább feljogosítva érezhetjük magunkat erre a leszűkített szempontú megközelítésre, mert legújabban, a centenárium kapcsán megjelent egyrészt Némédi Lajos tanulmánya a tudós munkásságának egészéről⁵, illetve Pókász Endre füzete a pályáról, amelyben kiemelt helyet kapott a tankönyv módszertani újdonságainak méltatása is.⁶

Az ötletes beosztás, azaz az irodalomtörténeti méltatás, a műelemzés, az életrajzi adatok és a könyvészet tipográfiai is kihangsúlyozott elválasztása végül a stílustörténeti összefoglalásoknak mindezek után, az egy-egy bokrba összefogott írók tárgyalása utáni helyezése nem csupán a műközpontú elemzést valósította meg — úgy látszik, elsőként a magyar tankönyvírás történetében —, hanem nagymértékben megkönnyítette, hogy a tényleges irodalomtörténeti megállapításoknak jól kiemelt, a méltatástól, műelemző bemutatástól és a biográfiától elkülönült hely jusson.

Ha végigolvassuk a kétkötetes kézikönyvet, amelyet az Egyetemes Konvent Középfiskolai Tankönyvbizottsága a 2098/1932. sz. rendeletével engedélyezett a református gimnáziumok VII. és VIII. osztálya számára, jónéhány megállapítást találunk, amelyben a szerző új — és az azóta eltelt félszázadban igazolt — eredményre jut előzményeihez, illetve a korszerűsítéshez felhasznált kortársaihoz képest (Beöthy, illetve Horváth János vagy Thienemann Tivadar).

* Az 1983. március 6-án Kunhegyesen, a Zsigmond Ferenc-centenárium ülésszakon elhangzott előadás szövege.

Az első kötet címe: „A magyar nemzeti irodalom története. I. k. Vörösmarty felléptéig”.⁷ A protestantizmus hőskorának, a reformáció íróinak érthető módon és jogosan kiemelkedő helyet juttat. „Az országokban való sok romlásoknak okairól” szerzőjéről így ír: „Idegen humanisták gondolatmenetét használja fel Magyarai, de lelke tüzen magyarrá olvad a kölcsönzés, és munkájának alapeszméje úgy tűnik fel, mint a félszázaddal későbbi Zrínyiásznak protestáns változata.”⁸ Ezzel nem csupán csendesesen állást foglal Beöthy Zrínyivel kapcsolatos „megváltás”-teóriája ellen, hanem valóságosan megelőzi Klaniczay Tibor nézetét, aki részletesen foglalkozik Magyarai könyvének és az eposz alapeszméjének kapcsolatával.⁹ Balassi szerelmi költészetéről szólván, megállapítja, hogy: „A trubadúrlíráról sokat eltanult, egyebek között modorosságot is, de ez csak szeplő az ő költészetének természetes arcán.”¹⁰ Ennek a „természetességnek” hangsúlyozása elsősorban Eckhart Sándor Balassi-kutatásaira látszik utalni, amelyekben az irodalmi minták hangsúlyozott emlegetése mindig párosul efféle „felmentéssel”, nyilván a régebbi típusú komparatiztika és a nemzeti központú irodalomtörténet-írás összebékítési kísérleteként. A „trubadúrlíra” viszont — mint Bitskey István figyelmeztetett, amiért ezúttal is köszönetemet fejezem ki — föltehetőleg Harmos Sándor tanulmányából került Zsigmond Ferenc Balassi-fejezetébe.¹¹ Mindenesetre egészen a legújabb időkig, Horváth Iván kutatásaiig nemigen volt szokás a trubadúrokat a mi költőnkkel kapcsolatba hozni.¹²

Külön kiemelendő, hogy a tankönyvszerző milyen frissen reagált Németh László irodalomtörténeti tanulmányaira: pl. beépítette az író eredményeit a Szenczi Molnár-fejezetbe.

Gyöngyösi István költészetét kissé igazságtalanul lekicsinyli, igaz viszont, hogy ebben osztja kora közvélekedését, amely bizonyos értelemben napjainkig tart. Badics Ferenc összefoglaló Gyöngyösi-könyve is csak majd 1939-ben jelent meg. Viszont jó érzékkel emeli ki, mint a költő legfontosabb jellemzőjét, az Ovidius-rokonságot és még az összefoglaló visszatekintésben is méltatja barokk erotikáját.¹³

A kuruc költéssel kapcsolatban közli ugyan Riedl és Tolnai Thaly-ellenes gyanúját; de a hamisítást nem fogadja el, Harsányi—Gulyás—Simonfi apológiájának álláspontjára helyezkedve.¹⁴ Ez a könyv egyik leggyengébb pontja; Némédi Lajos szóbeli véleménye alapján Zsigmond Ferenc kezét itt megkötötte lektorai — tehát Trócsányi Dezső és Futó Jenő — véleménye.¹⁵

Sajnálatos, hogy Rákóczinak, mint írónak a bemutatása teljesen hiányzik. Egyik oka ennek — noha csak találgatásokra vagyunk utalva — föltehetőleg a Vallomások elavult és nehezen hozzáférhető fordítása lehetett; másik talán az, hogy a katolikus Brisits Frigyes méltatta a fejedelem írói érdemeit, Zolnai Béla hangsúlyozta janzenizmusát. Akár ez, akár az az oka, tudomásunk szerint a Huszti József által szerkesztett középiskolás latin szöveggyűjteményben kapott először iskolai helyet, igaz, csak egy rövid részlet erejéig, Rákóczi Confessiója.¹⁶

Mikes Kelemen méltatása annál jobban sikerült. Különösen figyelemreméltó az a megállapítása: „Az ő munkája sem egyéb, mint levélformában elbeszélte lelki történet.”¹⁷ Igen tömör formában, de lényegében előlegezi Barta Já-

nos álláspontját a Leveleskönyv műfajáról, illetve keletkezéséről;⁴⁸ illetve Hopp Lajos kutatásait a műfaj európai, elsősorban francia párhuzamairól.⁴⁹

A felvilágosodás korának ismertetését — Eckhart Sándor eredményei nyomán — a könyv általános stílusától némileg elütő módon a szerző emelkedetten kezdi, s ezzel némileg bepillantást is enged történetfilozófiájába, amelynek alapjait kétségtelenül a liberális nacionalizmus kálvinista radakciója képezi: „A Gondviselés műve, hogy a magyar irodalmi és általában szellemi megújulás éppen onnan: Bécsből indul majd ki, ahol a Habsburg-birodalom központi kormányzata az öncélú magyar államiség megszüntetésén dolgozott.”²⁰

Míg a barokk és rokokó stílus jellemzése rövidrefogott, de kielégítő volt, sajnos ez nem mondható el a klasszicizmus és romantika szembeállításáról, ahol — különben szinte óhatatlanul — keverednek a történeti és a tipológiai stílusban jellemzői.²¹

A kötet egyik legélvezetesebb része a Kazinczy-fejezet és a nyelvújítási harc ismertetése. Bessenyei emlékezetes passzusa nyomán szép emléket állít a református kollégiumok erkölcsi szellemének. A széphalmi mestert találóan dik-tátornak és prófétának jellemzi.²²

Igen határozottan foglal állást a debreceniség szempontjából mindig irodalomtörténeti Achilles-sarok, a Csokonai-kérdés ügyében. Megmutatja, hogy a költőt kétoldalú tragikus értetlenség övezte: alulról, a fölnevelő debreceni közeg oldaláról és fentről, Kazinczy ízlésének partjáról.²³ De nem farag valami hasonlíthatatlan tökélyű befejezett költőt sem hőséből; nyomatékosan utal rá hogy korai haláláig, mindvégig fejlődött, szemben pl. Kisfaludy Sándorral.

Az I. kötetet a Bánk bán ismertetése zárja. „Megtörtént a rész-irodalmak egymásba-szakadása” — erre a változásra alapítja a két kötetet elválasztó cezurát. Stilisztikailag a preromantika frisskeletű fogalmának fejtegetésével zár le.²⁴

A II. kötet előszavában a szerző kénytelen szembenézni a tanterv kényszerű kötöttségeivel: az anyag zsúfoltságát másképpen nem tartja csökkenthetőnek, csak ha a kétéves irodalomtörténeti kurzust széthúznák háromévesre.²⁵

A tagolást illetőleg van egy alapvetően fontos megállapítása: a reformkort és az abszolutizmus korát szétválaszthatatlan egységnek tartja! Kimondatlanul is Asbóth János híres tipológiáját véve alapul, Vörösmarty—Petőfi—Arany triászhoz létre, amely megfeleltethető a politika Széchenyi—Kossuth—Deák triászának.²⁶

A romantika, illetve reformkor tárgyalásában sok részletszépség figyelhető meg. A Bajza-epigonokat közönség-szociológiai szempontból értékeli, mint akik a szélesebb olvasóréteget egyáltalán meghódították a költészetnek. Tárgyalja a különben elhanyagolt Gaal Józsefet, Vajda Pétert és Kuthy Lajost. Garay elbeszélő költeményeit, igen éleselméjűleg, mint eposz-pótlékokat tekinti. Általában a reformkori kisebb írókat az eposzírók — drámaírók — lírikusok műfaji hármasságában tárgyalja. Filológiai telitalalat, hogy felhívja a figyelmet Baróti Szabó Dávidnak a komáromi földindulásról írott költeményére, mint Vörösmarty eposzi nyelvének lehetséges előzményeire.²⁷ Csupa olyan koncepció-, kronológia- vagy osztályozásbeli újdonság, amelyet a korszak-összefoglalók sokáig mellőztek, némelyikét — pl. reformkor és abszolutizmus összekapcsolását — csak a készülő új akadémiai szintézis alkalmazta.

Igen helyes az is, hogy a népköltészetet nem valami megfoghatatlan ösködbe tolja ez azzal, hogy — mint nem egy tankönyvíró utódja — az írásos kor elé helyezi, hanem jelentőségre jutásának idején, a reformkornál tárgyalja, Erdéllyel és Krizával kapcsolatban.²⁸

Jósikával kapcsolatban két fontos mondandóját emelnék ki: az egyik, hogy a naiv, eszményies, eposzt váró, de azt a mitológiai apparátus miatt már kerülő közönség írójaként juttatta diadalra a Walter Scott-féle regénymodell magyar változatát; a másik pedig Erdély jelentőségének hangsúlyozása a magyar nemzeti tudat folytonosságának őrzésében.²⁹

Petőfit — sajnos — túlságosan a Ferenczi Zoltán-féle füzetes iskolai kiadás nyomán, vagyis témakörök szerint tárgyalja. (Népdal, szerelem, politika, zsáner, tájleírás, nagyobb elbeszélés.) Csupán a portré végére derül ki, hogy tárgyalását lényegében a votum Petőfianumra kívánta alapítani, tagolásában legáltalábbis. Petőfi politikai nézeteinek tárgyalását konzervatív óvatossággal kikerüli: mint mondja, ezeket nem kell osztani, csak bámulni. A Felhőket ennek megfelelően erőltetett pesszimizmusban, Az apostolt politikai túlzásokban találja vétkesnek.³⁰

Sokkal jobb az Arany-fejezet. Az epikával kapcsolatban két finom megfigyelésre utalhatunk: a Toldi fő erényét az alapul szolgáló Ilosvai-mű textusának teljes felhasználásának és teljes átalakításának *együttes* fogásában látja. Elismeri, hogy vannak a költeménynek politikai és szubjektív célzatai is, de úgy látja — teljes joggal —, hogy ezek a poétikai együttesben teljesen feloldódnak. Az eposzok bizonyos vonásaival kapcsolatban leszögezi, hogy Arany egyes elemeiben túlnő a reformkoron, a realista-naturalista regény irányába fejlődővén. Igen meggondolandó, hogyan rekonstruálja a Csaba trilógia eszmenetét: ezek szerint Attila bűnét Csaba honmentése kiengesztelte volna Isten szemében, s a mű a megváltást — vagyis a magyarok eljövételét — váró székelységgel záródott volna. Ez a koncepció-helyreállítás arról tanúskodik, hogy Zsigmond Ferenc igen mélyen átértette a magyar hőseposz történet- és világszemléletében meglévő mélyebb egységet Zrinyitól Vörösmartyn át Aranyig. A lírával, sajnos, kevesebbet foglalkozik; ám meglepő biztonsággal elemzi a Kertben c. verset, mint amely Aranynak a Bolond Istók mellett legfanyarabb költeménye!³¹

Keményt jellemezve rajongó hangon szól a Gyulai Pál című regényről, ezzel megint Barta János felé törve az utat. Bölcs rezignációval ismeri el azt is, hogy Kemény idealista pesszimizmusát mindig csak vékony olvasóréteg fogadhatja be, s ezen az iskolai oktatás tekintélye sem változtathat.³²

A Jókai-fejezet gazdaságosan a monográfia eredményeit fogalmazza át, a tankönyv követelményeinek megfelelően, erősen hangsúlyozva az eposzias tárgykört, amelyben voltaképpen az isteni kegyelem pártfogása is megmaradt.³³

A Madách-fejezet érdekes példája, hogyan tekintette Zsigmond Ferenc, illetve kora a tankönyv címében megjelölt „nemzeti irodalom” fogalmát. Madách-csal kapcsolatban mintegy magyarázkodni kénytelen: „A ‚nemzeti’ jelleg e munkának (t. i. Az ember tragédiájának, Sz. L.) sem tartalmi, sem előadásbeli tulajdonságai közé nem tartozik ugyan, de a korszak fénye nem volna teljes nélküle.”³⁴ Ezek előrebocsátása után különben igen helyénvaló megjegyzéseket tesz Luciferre: szerinte ő nem rosszhiszemű, hanem érték-színvakságban

szenved. (Ez voltaképpen Arany Jánosnak igen eredeti módon továbbfejlesztett ötlete.)³⁵

A századforduló prózáját igen röviden ismerteti csak. Sajnos, teljes egészében kimaradt Krúdy és az összes „ködlovag”; pedig, mint az orosz irodalom magyarországi hatásáról majdan írott akadémiai székfoglalójából tudjuk, Zsigmond Ferenc ismerte őket. Baksay Sándort túl sokra becsüli, mint „református idealistát”. Mikszáth humorát nagyon jól jellemzi: hintajáték, a hit mögé menekülés és az illúziófoszlatás fázisai között. Lényegében teljesen nihilista. Herczeg Ferencet és Móriczot ellentétbe helyezve jellemzi, de Móriczhoz itt sokkal méltányosabb, mint egyébként.³⁶

A kritikátörténet nagyjai közül ismerteti Bajzát, Toldyt, Beöthy, Horváth Jánost, Ignotust, Császár Elemért. Sajnos, kihagyja Erdélyit, mint teoretikust, és Péterfyt.

Az élő irodalom ismertetésénél szorít helyet Erdélyi Józsefnek, és először a tankönyvírás történetében, az utódállamok magyar irodalmának rövid ismertetése mellett kitér a nyugati emigráció irodalmára is, ha csak egy kuriózum, az amerikai Arany-folytató Szabó László kedvéért is.³⁷

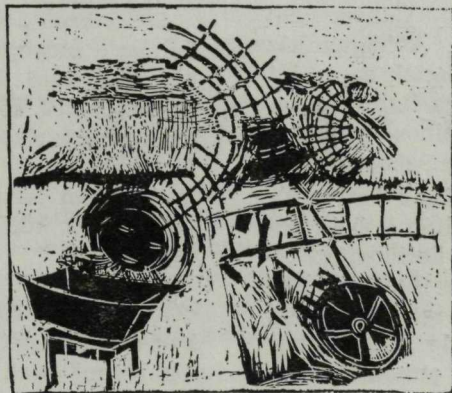
1941-től kivonták a fogalomból tankönyvét, tananyag-csökkentés és háborús papírtakarékosság miatt, illetve azért, mert az 1938-tól fokozatosan bevezetett új állami tanterv új követelményeket írt elő. Bevonták jobban a világ-irodalmat és a magyarországi latin irodalom ismertetését. Zsigmond Ferenc csökkentette könyve magyarázó részét, a követelményeknek megfelelően nyitott (pl. az újlatinok közül szerepel a francia Rapin és az osztrák Denis) és könyvét lényegében szöveggyűjteménnyé alakította, bőséges kommentárokkal.³⁸ Sajnos, a helyszűke a modern irodalmat illetőleg lényegében csak annyit engedett meg, hogy könyvcímeket soroljon fel.

Tankönyvének utolsó formája az a katekizmus, amelyet a budapesti református gimnázium VIII. osztályos tanulói állítottak össze és Vajthó László sorozatában, A tanítás problémáiban jelent meg 25. darabként.³⁹ A Bécsy Ernő tanár vezetésével dolgozó diákok meglepően jól használható és modern szemléletű könyvet hoztak létre Zsigmond Ferenc műve alapján. (Jó volna tudni, hogy az akkortájt Pesten élő szerző mennyire folyt be a könyv írásába.) A kortárs írók közül szerepel Márai, Veres Péter, Féja Géza, József Attila, Szabó Lőrinc — hogy csak néhány nevet említsek. A kérdések szellemesen vésnek a diák emlékezetébe egy-egy művet; pl. „Melyik jelentékeny mű a legolvashatatlanabb azok között, amelyek mai irodalmunk európai jellegét óvják?” A válasz: „Szentkuthy Miklós Prae-je.” Más: „Melyik politikai célú közírónak a munkája igényel helyet az irodalomtörténetben is?” Válasz: „Illyés Gyula: Pustkák népe.”⁴⁰

Összefoglalólag megállapíthatjuk, hogy Zsigmond Ferenc tankönyvei nem csupán a két világháború közötti kor legmagasabb színvonalához tartoznak, méltó párjai a Sík—Alszeghy féle könyveknek, hanem egy különben inkább portréban vagy részletkérdésekben gondolkozó irodalomtörténész nagy szintézisének forgácsait is tartalmazzák. Bizonyos tekintetben ma is termékenyítőleg hathatnak tankönyvíróra, irodalomtörténészre egyaránt.

SZÖRÉNYI LÁSZLÓ

1. Az Ady-kérdés története (idézetekben). Mezőtúr, 1928.
2. Jókai Mór élete és művei (Bethlen könyvtár 8. sz.). Bp., 1924.
3. Mikszáth Kálmán, 1927.; Jósika Miklós, 1927.
4. A Debreceni Kollégium és a magyar irodalom. Debrecen, 1940.
5. Zsigmond Ferenc pályája. Alföld, 1983. 3. sz. 58—65. l.
6. Zsigmond Ferenc (1883—1949) tudományos és pedagógiai pályája. Kunhegyes, 1983. Kül. 26—27 l.
7. Városi Nyomda, Debrecen, 1932.
8. i. m. 66. l.
9. Klaniczay Tibor: Zrínyi Miklós.² Budapest, 1962. Kül. 105. l. skk.
10. Zsigmond Ferenc: i. m. 99. l.
11. Harmos Sándor: Balassi Bálint szerelmi költészete. Bp. 1905.
12. Vö. Horváth Iván: Balassi költészete történeti poétikai megközelítésben. Bp. 1982. kül. 227. l. skk.
13. Zsigmond Ferenc: i. m. 142., 150. l.
14. i. m. 148. l.
15. Némédi Lajos hozzászólását, amely a kunhegyesi ülésszakon hangzott el, ezúttal is hálásan köszönöm.
16. Chrestomathia Latina. Szent István Társulat, Bp. 1938.
17. Zsigmond Ferenc: i. m. 169. l.
18. Mikes Kelemen: Törökországi levelek. Kiad. Bisztray Gyula, Bev. Barta János Bp. 1958.
19. A Törökországi levelek műfaji problémái. MTA I. OK 1959. XV. 129—152. l.
20. Zsigmond Ferenc: i. m. 173. l.
21. i. m. 190—191. l.
22. i. m. 236. skk.
23. i. m. 255. l.
24. i. m. 289. l.
25. i. m. II. k. Debrecen, 1933.
26. i. m. 8. l. skk.
27. i. m. 42. l.
28. i. m. 54—58. l.
29. i. m. 61—62. l.
30. i. m. 109. l. skk.
31. i. m. 133—143. l.
32. i. m. 162—164. l.
33. i. m. 170—171. l.
34. i. m. 181 l.
35. i. m. 184. l.
36. i. m. 248. l.
37. i. m. 266 l. skk.
38. Magyar irodalmi olvasókönyv. A protestáns gimnáziumok és leánygimnáziumok VII. osztályának szerkesztette Zsigmond Ferenc, Debrecen, 1941.
39. A magyar irodalom története kérdésekben és feleletekben, Összeállította: a Budapesti Református Gimnázium VIII. osztálya, Zsigmond Ferenc alapján. Bp., 1940.
40. i. m. 320. l.

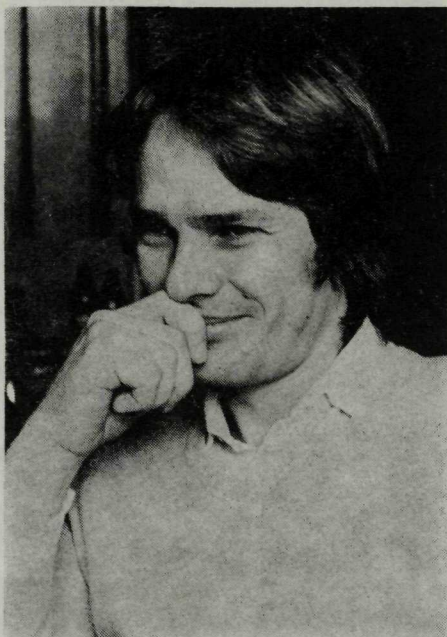
NAGY GÁBOR színművész

Az elmúlt évadban egy szerény, színes egyéniséggel gazdagodott szűkebb pátriánk Tháliája, a változatlanul az egyik legrangosabb vidéki társulat: a szolnoki Szigligeti Színház — a Vígszínházból ide szerződött Nagy Gáborral.

A 33 éves, energikus művész nem volt ismeretlen a szolnoki közönség számára. Még főiskolás volt, amikor a Fekete város Fabricius Antaljaként megismerte és megszerette az országot. Népszerűségét gyorsan és joggal növelte Keleti Márton két filmjének, a Bob hercegnek és a Csínom Palkónak a főszerepe. Közben láthattuk még Mészáros Márta Szabad lélegzet című filmjében is.

A fiatal színész életében ezután méltánytalanul nehéz, embert, kitarást és művészi hitet keményen megpróbáló évek következtek: amilyen gyorsan felfedezték, olyan hirtelen mellőzték. Szinte a pályája kezdetén érte az a sors, amely a már befutott, érettebb színészek többségénél is megtorpanást, elbizonytalanodást okoz. De Nagy Gábort nem ilyen fából faragták. A Vígszínház színpadán példás alázattal, nap mint nap megívta a maga harcát a tehetségéhez, adottságaihoz méltatlanul apró szerepek tömegében.

Filmszínészi pályájának fontos állomása volt Fábri Zoltán Ötödik pecsét c. filmje. Ebben Latinovits Zoltán partnereként tehetségének új oldalát ismerhettük meg. A filmbéli jelenet nem hosszú, de Nagy Gábor német tisztje drámai atmoszférát teremtett: a „felsőbbrendű faj” hideg

kegyetlenségét olyan megrázó intellektuális cinizmussal mutatta be, amelyet a filmet értő és szerető nézők sokáig nem tudnak feledni.

Szolnokra nem keserű szájjal, hanem a megújulás és a bizonyítás elszántságával jött — a tanulságos és rendkívül sokat adó vígszínházi évek tapasztalatait újabb és másabb élményekkel és barátokkal gazdagítani. Olyan társulatot és közönséget talált, akik között jól érzi magát és fejlődhet.

Az eltelt két évadban a Paál István rendezte Albee-egyfelvonásosokban és a Hamletben; az Imádok férjhez menni és az Ármány és szerelem főszerepeiben; valamint Az ügynök

halála és a szobaszínházban bemutatott *En, te, ő* — illetve — az *Amphitryon* című darabokban láthatuk.

Alkatához, egyéniségéhez a sodró cselekményű, romantikus szerepek állnak közelebb. Schiller klasszikus drámájának *Ferdinándjaként* eddigi színpadi alakításainak legjobbját adta. A hosszú darabban szinte egyetlen pillanat sem volt, amelyben ne ragadta volna magával a nézőket lobogó szenvedélye, kételyeinek gyötrelme. A kritikák egyetértettek ab-

ban, hogy „Nagy Gábor pályája egyik legjobb teljesítményét nyújtja... alakja nemcsak eszményi erre a szerepre, de mértéktartó, az érzelmek bensőséges kifejezésére irányuló játékaival szinte meghatározza az előadás egészségesen romantikus alaphangját...”

Szeretnénk gyakrabban látni — színpadon és filmen egyaránt — Nagy Gábort; s igazi tehetségét, emberségét megláttatni engedő szerepek sorát kívánjuk!

LÁSZLÓ GYULA

„Harc a szélmalommal — de nem szélmalomharc!”

A szolnoki Megyei Művelődési és Ifjúsági Központ galériáján megnyílt Fialat Alkotók Klubjának képzőművészeti kiállításán már az első érdeklődőknek feltűnt a türkevei *Bácskai Bertalan* néhány alkotása: a grafikák között négy olajkép; mint szimfónia az etüdök sorában. Bácskai Bertalan minden ismerője érezte a képekből az összegzés szándékát, és azt: számára ez a bemutatkozás nagy tétet hordoz. A műtermének gyakori látogatóit nem lepte meg tematikájával. Szélmalomlapátjai kavargják a levegőt. Igen, így a természeti törvény reciprokját sugallják a képek: nem a szél pörgetti az elporló lapátokat — azok keltének maguk körül hullámverést. A malomból csak a Bernouli-rend szerint örvénylő levegő sugallja a mozgást, mégis konok időtlenség, bomlásában is makacs rend és józan célszerűség látszik a képeken. A színek világa adja a támpontot a helyhez: másutt, mint az Alföldön, nem születhetett ez az alkotás. Bácskai Bertalan Szeged—Gyula—Békéscsaba háromszögéből hozta az ifjúkori élményeit, onnan, ahol Kohán György az „etalon”. Ehhez a felfedezés-mélységhez a Szegeden szerzett tanári diploma adott készséget. Nyolc évvel ezelőtt került Túrkevére, és szinte természetes, hogy a Kevi-kör tagja lett. Körbe pillantva magára Ecsegpusztára ragadta meg, s nyűgözte le évekre. A táj sík romantikája jól felelgetett a magával hozott dél-alföldi emlékképek nyugalmának; az égett-repedezett föld heroikája ihlette grafikákra. Ez a technika kellett a képi beszéd önfegyelméhez. Linók, tusrajzok, fotóval kombinált vegyestechnikák jelentették az ujjgyakorlatot.

Aztán amikor csak barnás-vörösben kezdte látni a világot — világot látni indult. Társa a fényképezőgépe volt, ami a felvételek tanúsága szerint dereka-

san szolgált. Fotóí többek egy turista álmélkodó világlátásánál, gazdájuk azonban még a gondolatát is elhessegeti annak, hogy hiúságát esetleg fotós babérokkal levezesse: „A fénykép tárgyiasult emlék. Ennyi, és semmi több!”

Bácskai Bertalannal a kiállítás megnyitója után beszélgettem, amikor elmondta, hogy egyik külföldi útja során számára végtelenül hízelgő ajánlatot kapott. Egy 40 ezer márkás megbízatást egy nyugatnémet galériától. Természetesen mindössze „bóknak” vette a lehetőséget és talán arra volt jó, hogy alaposabban körülnézze itthoni önmagát. Ekkor született az a makettfal, amely szinte anatómiai hitelességgel tárta föl túrkevei munkálkodásának technikai, de mégis mélyen emberi hátterét.

Aztán visszaérkezve Túrkevére, továbbra is mint minden esetben, a tánciskolai kályha számára ezután is a szélmalom volt. A miertre a magyarázat kézenfekvőnek tűnik. Amikor analizálni kezdte Túrkevére érkeztekor az új környezetét, az Alföld az örökkévalóság látszatával fogta meg. Aztán az emberek csökönyös tennivágyását, kemény kenyérharcát fedezte fel a kevi karakterben. Mint ahogy napra nap jön, úgy feszül egymásnak a föld és az ember; a magát nehezen megadni akaró föld és a birkózásra mégis naponta hajlandó kevi ember. Mi ez a teremtő monotónia, ha nem a szélmalom? Jöttek hát a szélben kóvályogva keringő lapátok, a szorgosan surrogó áttételek, és lent zsákba hullt hasznuk: a liszt, a mindennapi kenyér. És mindehhez a dráma: Bácskai Bertalan szeme láttára pusztul évről-évre egy szélmalom, elmúlásának ő krónikásául szegődött. A szélmalomban pedig egy „szent ember”, aki mögött olyan egyértelmű munkásélet áll, akár egy kérges, repedezett tenyér.

Gyakran áll rá a tollam, hogy Bácskai Bertalant az írásban művésznek tituláljam. Pedig nem az. Még nem az. Legalább is úgy nem, ahogyan azt a műpártoló köztudat értelmezi. Tavaly jelentkezett a Képzőművészeti Alapba, kérelmét elutasították. Hosszasan meditatálnánk azon, hogy talán nem szerencsés időpontot választott mindehhez. De olykor a képzőművészeti ambíciókat az amatőrizmus folyamába igyekszik terelni a jelenlegi gyakorlat, zömében érthető okokból. Mindezek ellenére Bácskai Bertalan most ismét sorban áll felvételre. Csak szurkolni lehet sikeréért, többet tenni aligha. Talán ezért van az a mindenáron való bizonyítási vágy is, amely a Szolnokon kiállított képeiből sugárzik. És talán még azért, mert számára Szolnok valódi székhelye a képzőművészeti életnek is. A fiatal alkotó nem titkolja, szeretne közelebb kerülni a szolnoki Művésztelephez. De semmi olyan sanda szándék nem vezérli, hogy esetleg valamiféle kiskapun surranjon be a képzőművészetnek — és a képzőművészetből élők sorába. Szolnokon inkább meríteni szeretne a közös forrásból; s művészszemmel térképezni fel a Tisza és a Zagyva találkozásának vidékét. Izgalmasnak tartja az évezredek üzenetét hordó folyót egy dinamikus fejlődő mai város „kertje alatt”. Mélni szeretné önmagát a szakmában is, s ehhez a Művésztelepen keresne mércét. Azt tervezi, hogy nyáron talán albérleti szobát talál majd Szolnokon, s olykor „bekéredzkedik” a Művésztelep lakói közé. „Kopogtatása” tisztelettudó és túlon túl halk. Reméljük azonban meghallják azok, akik ezzel a lehetőséggel is támogathatják eredeti tehetségének kibontakozását.

PALÁGYI BÉLA

A következő szám tartalmából:

- Körmendi Lajos műfordításai
- Meditáció az értelmiség feladatairól (a Jászkunság 1983/1. számában közölt vitaindító írásra érkezett reagálások)
- Az erkölcsi értékek és a gyakorlat
- A FAK 1983-as szolnoki kiállításáról
- A neveléstörténeti kutatómunka forrásai a Szolnok megyei Levéltárban
- Lacza Márta Munkácsy-díjas önvallomása és grafikái

Ára: 8,50 Ft